

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Haridusteaduste instituut

Õppekava: eripedagoogika ja logopeedia

Anna Vainomäe

ÕPETAJATE KOGEMUSED KiVa KIUSAMISVASTASE PROGRAMMI AINEKAVA
RAKENDAMISEST ERIVAJADUSTEGA ÕPILASTE KLASSIDES

magistritöö

Juhendaja: MSc Kristiina Treial

Tartu 2019

RESÜMEE

Õpetajate kogemused KiVa kiusamisvastase programmi ainekava rakendamises hariduslike erivajadustega õpilaste klassides

Kvalitatiivse uurimuse eesmärgiks oli kaardistada õpetajate esmaseid kogemusi KiVa tundide tegemisel erivajadustega õpilastele. Toodi välja õpetajate positiivsed ja negatiivsed arvamused KiVa tundide tegemise kohta ja õpetajate tehtud kohandused. Selgus, et õpetajad pidasid oluliseks kiusamisest rääkimist. Juhendmaterjali õpetajatele kiideti (head näitlikustamise võimalused). Probleemiks osutus rühmatööde tegemine ja õppemaht. Peamiselt kohandati rühmatöid ja juhtumite kirjeldusi. Kiusamisele pööratakse ühiskonnas suurt tähelepanu, seega on vaja leida võimalusi, kuidas tõsta ka HEV õpilaste teadlikkust kiusamisest ning oskusi seda ära hoida. Eriti arvestades kaasava hariduse põhimõtteid ja arengusuunda, mille üheks eesmärgiks on, et õpilased suhtleksid eakaaslastega turvalises koolikeskkonnas.

haridusliku erivajadusega õpilane, kaasamine, kiusamine, KiVa kiusamisvastane programm

REVIEW

Implementation of the KiVa anti-bullying program lessons assessed by teachers of special educational needs (SEN) children

The qualitative method was used to map out teachers first impressions on implementing KiVa lessons in special education classes. Teachers found positive and negative aspects and made some adaptations to make these lessons understandable for SEN children. For example, they found the different material in KiVa was very good, but needed simplifying. Especially the example cases of bullying and teamwork tasks needed adaptation and changing to implement these in SEN classes. Teachers found that the subject bullying is important and needs to be dealt with. Since in Estonia there is a rise of awareness about bullying, it should be assessed how to raise awareness and teach about bullying among SEN students. Another subject is inclusion in educational system. It is expected for different children to communicate and this also needs safe school environment to make it work out well.

special needs, inclusion, bullying, KiVa antibullying program

SISUKORD

RESÜMEE	2
REVIEW	2
SISSEJUHATUS	5
Haridusliku erivajadusega õpilane ja kaasav haridus	6
Õpilase võimalused elukohajärgses koolis.	6
HEV õpilase tugi koolis	8
Õpilaste sotsiaalseerumine koolis ja õpetaja roll.....	9
Kiusamine ja KiVa kiusamisvastane programm	10
Kiusamise põhjused.....	10
Kiusamise tagajärjed	11
KiVa kiusamisvastane programm ja selle mõju	12
Hariduslike erivajadustega õpilaste võimalik kokkupuude kiusamisega	12
Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused	13
METOODIKA.....	15
Valimi kirjeldus.....	15
Andmete kogumine	16
Uuringu läbiviimine	17
Andmeanalüüs	18
Kodeerimine ja kategoriseerimine.....	19
Usaldusväarsus.	20
TULEMUSED.....	21
Intervjuus osalenute taust, kogemused ja suhtumine kiusamisse	21
Milliseid positiivseid kogemusi on õpetajatel KiVa tundide läbiviimisel väikeklassides ja õpiraskustega õpilaste klassides?	23
Millised on hariduslike erivajadustega õpetajate hinnangud KiVa tundide tegemise kitsaskohtadele väikeklassides ja õpiraskustega õpilaste klassides?.....	25
Missuguseid kohandusi on õpetajad teinud KiVa tundide läbiviimisel väikeklassides ja õpiraskustega õpilaste klassides?	27

Õpetajate soovitused KiVa tundide kohandamiseks	29
ARUTELU	30
KiVa materjalidega ja harjutustega seotud positiivsed ja negatiivsed kogemused	30
KiVa tundide ja teadlikkusega seotud positiivsed ja negatiivsed kogemused.....	30
KiVa tundides tehtud kohandused ja õpetajate soovitused.....	31
Uurimuse tugevused ja piirangud	32
Uurimuse olulisus ja soovitused edasiseks	33
Kokkuvõte	33
KASUTATUD ALLIKAD	34
TÄNUSÕNAD	37
AUTORSUSE KINNITUS	37
Lisa 1	38
Lisa 2	40
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.....	42

SISSEJUHATUS

Nii Eestis kui ka mujal maailmas on kõrgelt hinnatud võrdsed õigused haridusele. Eriti aktuaalne teema on kaasamine. Sellel on eri riikides mitmeid tähendusi (Häidkind & Oras, 2016; Robo, 2014). Hariduse kontekstis on üks võimalus kaasamist mõista kui õppimisvõimaluste loomist igale (sh erivajadustega) õpilasele elukohajärgses koolis, kus on koostöö õpetajate, õpilaste ja kodu vahel (Häidkind & Oras, 2016; Räis, Kallaste & Sandre, 2016). Kaasamine eeldab mitmekülgsed ettevalmistusi hariduses koos suhtumise muutumisega kaasamisse (Robo, 2014).

Üks osa ettevalmistustest peab olema kooli turvalisemaks muutmine, nii et õpilased ja koolipersonal suhtuks arvestavalt kõikidesse. Kui õpilaste rollid ja grupid koolis või klassis on väga erinevatel positsioonidel, siis võib tekkida olukord, kus hakatakse teineteist kiusama (Krips, Siivelt & Rajasalu, 2012; Kõiv, 2006; Treial, 2016 jt). Olweuse definitsiooni järgi *toimub kiusamine siis kui üht inimest pannakse teiste poolt ebamugavasse olukorda tahtlikult ja korduvalt. Seejuures on tegemist erinevatel võimupositsioonidel olevate inimestega* (Olweus, 2013).

Kiusamise tagajärjed võivad kõikidele osapooltele pikaajalisi probleeme põhjustada (Inchley, et al., 2014; Olweus, 2013; Sourander, Kumpulainen, & Tamminen, 2009; Williford, et al., 2012) ja seetõttu on vajalik kiusamist ennetada. Selleks on mitmeid viise (Olweus, 2013) ja programme. Teiste seas on Eestis kiusuennetusprogramm KiVa (OECD, 2017), mida kasutab KiVa kodulehe andmetel ligi 70 kooli. 22 kooli on avaldanud soovi alustada 2019. aasta sügisel (vt SA Kiusamisvaba Kool, 2019). See on Soomes teaduslikult tõestatud positiivse mõjuga kiusamisvastane programm (Salmivalli & Poskiparta, 2012), mis sisaldab ülekoollist selgitustöö osa, kiusamise ennetamise tunde klassides ja individuaalsete juhtumitega süstemaatilist tegelemist (Kärnä, et al., 2013; Salmivalli & Poskiparta, 2012; Treial, 2016; vt SA Kiusamisvaba Kool, 2019). Treiali (2016) Eestis läbi viidud pilootuuringus tuli välja, et kiusamine vähenes KiVa programmiga koolides 17% esimeses kooliastmes. Teises kooliastmes oli KiVa mõju väiksem (Treial, 2016).

KiVa programmi tundide tegemist hariduslike erivajadustega õpilastele ei ole veel Eestis uuritud.

Haridusliku erivajadusega õpilane ja kaasav haridus

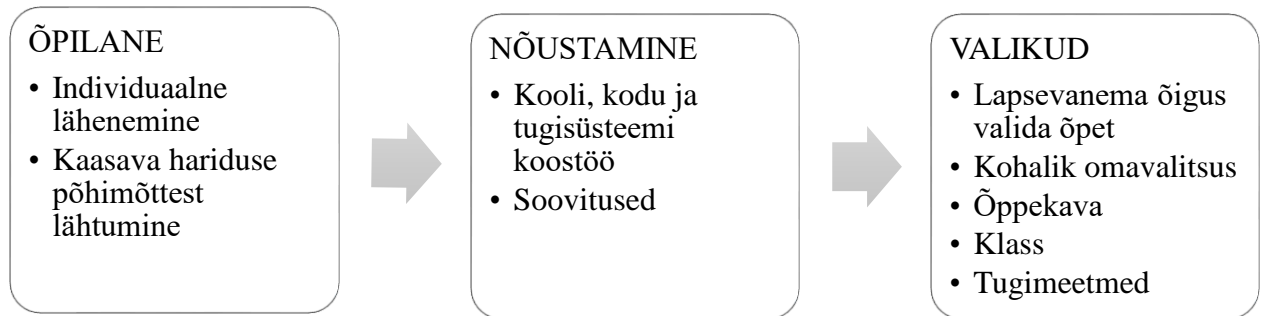
Mitchelli 2017. aasta raamatu alusel saab erivajadustega arvestada kaasavas hariduses kolmel tasandil. Eristatakse ühiskondlikku/riiklikku tasandit (seadused, organisatsioonid, rahastamine), kooli tasandit (teaduspõhised programmid koolis, teenuste kättesaadavuse tagamine, koostöö õpilaste toetamisel jne) ja klassi tasandit (õppetöö diferentseerimine, õppimisviiside eraldi õpetamine, vanemate kaasamine õppetöösse jne). Selleks, et kaasamine oleks edukas, peaks nendel tasanditel tehtav olema kooskõlas (Mitchell, 2017; Robo, 2014).

Riiklikul tasandil on määratletud erinevad mõisteid, võetud vastu seadusi ja liitunud erinevate regulatsioonidega. *Hariduslike erivajadustega (HEV) õpilased* on kõik õpilased, kes vajavad oma eripäradest lähtuvalt muutusi õpikeskkonnas (vt Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2016). Uuenenud seaduses (2019) on kasutusel mõisted *tõhustatud tuge* ja *erituge vajavad õpilased*. Vajadus muudatuste järele hariduse omandamisel jääb alles aga tõhustatud tugi viitab vähemate muudatuste vajadusele ja eritugi suurema toe vajadusele haridussüsteemis. Ka eriklasside moodustamine on muudetud paindlikumaks (vt Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2019).

2010. aastast on suurenenud erinevate muudatuste raames ka kaasamise tähtsus. *Kaasamine* on see, kui HEV õpilasele ja tema eakaaslastele on tagatud jõukohane õpe võimalikult kodu lähedal (Häidkind & Oras, 2016). Kaasamise tähtsus on ära toodud ka Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehel (vt Haridus- ja Teadusministeerium: Hariduslike erivajadustega..., 2019). HEV õpilaste elukohajärgses koolis õppimise võimaldamise kohustus on välja toodud Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse erinevates paragrahvides. Seejuures on üks olulisemaid paragrahv 27 lõige 1: „*Põhikool on kohustatud võtma õpilaseks vastu kõik selleks soovi avaldavad koolikohustuslikud isikud, kellele see kool on elukohajärgne kool (...)*“ (vt Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2019). Selle järgi on vaja igas põhikoolis teada võimalusi, kuidas toetada hariduslike erivajadustega õpilasi koolikeskkonnas.

Õpilase võimalused elukohajärgses koolis. HEV õpilastele on loodud erinevaid võimalusi elukohajärgsetes koolides õppimiseks ja oma potentsiaali rakendamiseks võrdväärselt eakaaslastega (vt Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2019; Häidkind & Oras, 2016; Räs, Kallaste, & Sandre, 2016). HEV õpilane saab õppida koos eakaaslastega sobival õppekaval, eritoe vajadusest lähtuvas väiksema õpilaste arvuga klassis ja ka üks-ühele õppel, kui muud

võimalused pole ajutiselt sobivad (vt Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2019). See, millise valiku kasuks kaasamise protsessis otsustatakse, sõltub koostööst kooli ja kodu vahel ning koolivälise nõustamismeeskonna soovitudest (vt Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2019) (vt Joonis 1).

Joonis 1. Sobiva õppe valik.

2016. aasta PGS-i andmetel jagunesid eriklassid vastavalt erivajadustele alltüüpideks. Alates 2018. aastast hakati seadust põhjalikult muutma ning 2019. aastaks on rohkem kasutusel üldmõiste *eriklass*, mille moodustamise õigus on direktoril. Olenevalt direktori otsusest, mis lähtub hoolekogu, nõustamiskomisjoni soovitudest ja lapsevanema nõusolekust, võib eriklassides õpilaste arvu muuta (vt Haridus- ja Teadusministeerium: Hariduslike ..., 2019). 2016. aastal olid eriklasside tüübid määratletud täpsemalt ja kaks magistritöö jaoks tähtsamat on järgnevalt välja toodud.

Väikeklassid. Väikeklasside all on mõeldud neid klasse, mis on moodustatud hariduslike erivajadustega õpilastele parema õppe korraldamiseks (vt Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2016). Näiteks õpiraskustega, lihtsustatud õppe, autismispektrihäirega, käitumisraskustega, nägemis-, kuulmis-, liikumisraskustega või muude hariduses muudatust vajavate õpilastele loodud kuni 4 õpilasega klassid on väikeklassid, kusjuures õppetöö võib toimuda ka riikliku õppekava alusel, kuid muudetud õppimisviisil (vt Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2016).

Õpiraskustega õpilaste klassid. Antud klassides on õpilased, kellel on probleeme suurtes klassides enamuste õppeainete omandamisega. Klassid moodustatakse juhul kui õpiraskustega õpilased ei tule enam toime tavaklassis õppimisega ja nad vajavad suuremat kohandamist

õppematerjalides ja õpetamisviisides, kui suure klassi õpetajal on võimalik korraldada. Nendes klassides on maksimaalselt 12 õpilast (vt Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2016).

Erinevat tuge vajavad õpilased õpivad tihti eriklassis, kus saab paremini tagada vajalikud tingimused õppematerjalide omandamiseks ja õppimiseks. Eriklassid on vajalikud, et toetada HEV õpilasi, kuid kaasamises on eelistatud, et HEV õpilastele jääb võimalus ka eakaaslastega koos õppida (Mitchell, 2017; Robo, 2014; vt Haridus-ja Teadusministeerium: Hariduslike ..., 2019). Häidkindi ja Orase 2016. aasta artiklis „Kaasava hariduse mõiste ning õpetaja ees seisvad ülesanded lasteaedades ja esimeses kooliastmes“ kirjeldatakse kaasamise varianti, kus tuge vajaval õpilasel on osad ained (näiteks loovained) koos eakaaslastega. Teised ained aga eraldiseisvalt koos õpiabirühma või väikeklassiga (Häidkind & Oras, 2016). Sarnaselt väljendatakse seda võimalust ka Räisi jt (2016) koostatud Centari uuringu raportis kaasava hariduse kohta. Võimalik ja vajalik on luua individuaalne õppekava juhul kui õpilane õpib koos eakaaslastega samas klassis, kuid näiteks lihtsustatud õppekaval (Räis, et al., 2016). Olenevalt koolis olevast personalist (sh tugispetsialistidest), klassidest ja kooli otsustest leitakse parim võimalik variant erivajadusega õpilase õpetamiseks ja kaasamiseks kooliellu.

HEV õpilase tugi koolis. Koolis on enamasti tugispetsialistid, kes toetavad HEV õpilase õpet ning nõustavad vanemaid ja õpetajaid õpilasele sobiva õppe korraldamises ning läbiviimises (vt Haridus-ja Teadusministeerium: Hariduslike..., 2019). Tugispetsialistideks võivad olla näiteks eripedagoog, sotsiaalpedagoog, psühholoog, logopeed, hariduslike erivajadustega õpilaste õppe koordineerija. Klassiruumis võib olla abiõpetaja või tugiisik. Kui koolis osad tugispetsialiste ei ole, on võimalik abi ja nõu küsida Innovest, mis tegeleb õppenõustamisega (Räis, et al., 2016). Nii õpetajatel kui ka tugispetsialistidel on võimalus aidata kõiki õpilasi. See eeldab head koostööd erinevate struktuuride vahel – nii kodu, kooli kui ka tugisüsteemi vahel (Räis & Sõmer, 2016).

HEV õpilastele võib kohandada klassiruumi (vähem õpilasi klassis, istumine klassi eesreas või pakutakse isiklikku ruumi õppimiseks ja rahunemiseks) (Mitchell, 2017). Vastavalt vajadusele kohandatakse õppematerjale – on rohkem näitlikustamist (näiteks katsete tegemised, õues õpe, õppekäigud) ning antakse tavapärasest rohkem selgitusi (sobivad töölehed, selgituste jagamine individuaalselt, üle klassi, igale rühmale eraldi), visuaalseid lisamaterjale (pildid, skeemid). Vajadusel kasutatakse eritehnikat õppimise toetamiseks (näiteks eraldi audioloogilised vahendid) (Mitchell, 2017). Vajadusel võib pikendada ka õppimise aega. Tõhustatud või eritoe pakkumine annab HEV õpilastele võrdsed võimalused eakaaslastega, et saavutada oma potentsiaalile vastavad akadeemilised tulemused.

Õpilaste sotsialiseerumine koolis ja õpetaja roll. Lisaks akadeemilisele võrdsusele on kaasamise protsessis olulisel kohal sotsialiseerumine koolis ja ühiskonnas üldiselt. Üks osa kaasamisest on see, et erivajadusega noor ning tema eakaaslased suhtlevad teineteisega (Räis, et al., 2016). Vahetundides ja klassiruumis toimub suur osa õpilaste omavahelisest suhtlusest sõprade, õpetajatega ja teiste õpilastega (de Monchy, Pijl, & Zandberg, 2004). Õpilastel tekivad erinevad grupid klassiruumis ja rollid nendes gruppides ning võib ilmned erimeelsusi õpilaste ja õpetajate vahel või õpilastel omavahel (Hymel, et al., 2015; Krips, et al, 2012).

Yoon ja Bauman (2004) on välja toonud õpetajate olulisuse klassikliima hoidmisel ja parandamisel. Sama teemat puudutavad ka Rose, Swearer ning Espelage (2012) enda artiklis. PISA küsitlusest ilmnes, et probleeme esineb rohkem seal, kus klassi distsipliin ei ole korras ning õpetaja suhtub õpilastesse ebavõrdselt (OECD, 2017). Eriti tähtis on õpetajate ja tugispetsialistide roll olukordades, kus õpilase eripärad on märgatavad käitumises ja suhtlemises eakaaslastega või eakaaslaste suhtlemises erivajadusega õpilasega. Erinevates artiklites ja uurimustes on kirjeldatud koolipersonali olulisust selgitustöö tegemisel ja klassikliima hoidmisel (Krips, et al, 2012; Yoon & Bauman, 2014 jt). Täiskasvanud saavad aidata õpilastel parandada oma sotsiaalseid oskusi ning eneseväljendust, samuti pakkuda vaimset tuge (de Monchy, Pijl, & Zandberg, 2004; Kõiv, 2012; Rose, et al., 2012; Yoon & Bauman, 2014). De Monchy jt (2004) uurimuse järgi võivad õpetajad alahinnata käitumisraskustega õpilaste rolli klassis. Õpetajad peavad käitumisraskustega õpilaste sotsialiseerumist klassikaaslastega paremaks kui õpilased ise. Õpilased on hinnanud oma sotsiaalset olukorda teistmoodi õpetajatest – enamasti kehvemaks kui õpetajad arvavad (de Monchy, et al, 2004; OECD, 2017).

Oluline on tähele panna, kas on õpilasi, keda tõrjutakse või kas keegi jääb üksinda - ühekordsed juhtumid võivad olla juhuslikud erimeelsused õpilaste vahel aga tihedamad nügimised, halvasti ütlemissed ja muu vajab põhjalikumat tähelepanu (Olweus, 2013; Treial, 2016). Erinevates artiklites on välja toodud juhtumid, kus kiusamises osalevad erivajadustega õpilased (de Monchy, et al., 2004; Lääne, 2015; Rose, et al., 2012 jt). Osades artiklites on välja toodud HEV õpilane kui ohver, osades aga ka kiusajale omase käitumisega (Fink, Deighton, Humphrey, & Wolpert, 2015). Võib juhtuda, et ollakse ka kiusaja-ohver rollis või pealtnägija (Inchley, et al., 2014; Rose, et al., 2012 jt). Igal juhul on vaja õpetajatel teadvustada, kas klassikaaslased hoiavad kokku ning milline on koolis kui sotsiaalses keskkonnas õpilaste omavaheline läbisaamine ja suhtlus.

Kiusamine ja KiVa kiusamisvastane programm

Maailma Terviseorganisatsiooni rahvusvahelised uuringud ja PISA 2015. aasta õpilaste rahulolu uuring kinnitavad, et nii Eestis kui ka mujal riikides on kooliealiste seas kiusamine tõsiseks probleemiks (Inchley, et al., 2014; vt PISA 2015: õpilaste ..., 2017). Maailma Terviseorganisatsiooni 2013/2014 aasta uuringust on välja tulnud, et Eestis kiusati koolis 11-aastaseid poisse 26% ja tüdrukuid 23% ulatuses ning 13-aastaseid poisse 19% ja tüdrukuid 13% ulatuses, 15-aastaste seas oli kiusamine vähenenud (Inchley, et al., 2014). PISA 2015. aasta õpilaste rahulolu-uuringutest tuli välja, et kiusamine on Eesti koolides probleemiks sellegipoolest ka 15-aastaste seas. Positiivsena on samas uuringus välja toodud Eesti koolide liitumine KiVa kiusamisvastase programmiga (vt PISA 2015: õpilaste rahulolu..., 2017).

Antud uuringutes kasutatud metoodika lähtub Olweuse poolt sõnastatud kiusamise definitsioonist, mille järgi pannakse ohver kiusaja(te) poolt tahtlikult ja korduvalt ebamugavasse olukorda ning võimupositsioonid on ohvritel ja kiusajatel erinevad (Solberg & Olweus, 2003). Selleks, et lahendada kiusamisprobleeme ja ennetada neid, on vaja teada kiusamiskäitumise peamisi põhjuseid ning teadvustada tagajärgi. Veel on vaja teada, mida saavad täiskasvanud teha, et keskkond koolis oleks turvalisem.

Kiusamise põhjused. Kool on hea koht suhtlemiseks aga ka kiusamise toimumiseks – on nii kiusajaid, ohvreid kui ka erinevat tüüpi pealtvaatajaid (Guerra, Williams & Sadek, 2011; Kõiv, 2006). On neid, kes toetavad kiusajat, passiivseid pealtvaatajaid, kes eelistavad kõrvale jääda ja ka aktiivseid pealtvaatajaid, kes mõistavad hukka kiusamise ning on valmis ka sekkuma, toetades ohvrit (Kõiv, 2006). Olenevalt grupi normidest ja survest sõltub nende õpilaste arv, kes pooldavad kiusajat ja nende arv, kes pooldavad ohvrit või ei poolda kumbagi osapoolt (Hymel, et al., 2015).

Kõiv (2006) ja paljud teised uurijad on toonud välja, et ohvrid ei vasta niinimetatud grupi normidele ja eristuvad millegi poolest (Hymel, et al., 2015; Olweus, 2013; Rodkin, Espelage & Hanish, 2015 jt). Guerra (2011) uuringu järgi põhjendavad osad õpilased kiusamist just ohvri mingi omaduse tõttu. Olweus ja teised rõhutavad, et üks kiusamise põhjuseid on see, et kiusaja tahab saavutada kontrolli või võimu endast nõrgema üle (ehk jõudude tasakaal on erinev) ning seeläbi oma sotsiaalset staatust tõsta (Kõiv, 2006; Olweus, 2013).

Ohvri, kiusaja ja teiste kiusamissituatsiooni osaliste jaotumisel on oma osa sotsiaalsel keskkonnal ja omavahelistel suhetel klassis (Kõiv, 2006). Kripsi, Siivelti ja Rajasalu (2012) raamatus on välja toodud, et kui õpetaja oskab tuua välja klassi kui grupi kõige paremad omadused, siis saab luua klassi positiivse õhkkonna. Siinkohal on oluline õpilaste tegevuste märkamine ning kiusamisele reageerimine täiskasvanute poolt - seda rõhutatakse kooli ja klassi õhkkonda käsitlevates materjalides (Kripsi, et al, 2012; Kõiv, 2006; Kaukiainen & Salmivalli, 2009; Räs, et al., 2016 jpt.).

Kiusamise tagajärjed. Kui kiusamine toimub ükskõik kelle vahel (õpilane-õpilane, õpetaja-õpilane või õpetaja-lapsevanem (Kõiv, 2006)), siis sellisel tegevusel võivad olla pikaajalised tagajärjed. Seetõttu on vaja kiusamist märgata ning kiusamisjuhtumeid lahendada ettevaatlikult ja läbi situatsioonide kirjeldamise (Salmivalli & Poskiparta, 2012). Enamasti mõeldakse tagajärgedest kiusamise ohvritele. Aga samamoodi nagu kiusamine mõjutab ohvreid, mõjutab see tegelikult ka teisi osapooli ehk kiusajaid, kiusaja-ohvreid ja pealtvaatajaid (Kõiv, 2006; OECD, 2017; Salmivalli & Poskiparta, 2012).

Peale kiusamissituatsiooni on õpilaste stressitase tavapärasest kõrgem (Williford, et al., 2012; Olweus, 2013). PISA 2015. aasta uuringu andmetel on kiusatul pidevalt kõrge stressitase ning nad on valvel ja ebakindlad. Lisaks on oht, et õpilased hoiduvad koolikaaslaste eest ja sealhulgas sõprade eest. See omakorda võib pikema aja jooksul tekitada kaasuvaid probleeme (OECD, 2017). Kui keegi kiusamisse ei sekku, siis võib tunduda noortele, et keegi ei hooli ega aita sellest olukorrast välja (Olweus, 2013). Salmivalli ja Poskiparta artiklis on mainitud, et tihti ei soovi õpilased kodus kooli asjadest vanematele rääkida, kartes et see teeb kiusamise hullemaks (Salmivalli & Poskiparta, 2012).

Kiusajatel on suurem oht sattuda kuritegelike eluviiside juurde (Olweus, 2013). Olweus (2013) on välja toonud enda varasemalt tehtud pikaajalise uuringu, kus on kontrollitud kiusaja varajast täiskasvanuiga ning seoseid erinevate süüdistustega. Ilmnes, et teisi kiusanud poistel oli neli korda suurem risk olla politseis arvel kuriteoga. Paljud neist on olnud koolieas kiusajad ja ka ohvrid (Olweus 2013). HBSC uuringu järgi on ohvritel ja ka kiusajatel on täheldatud pikaajalisi probleeme vaimse tervisega. Mitmed kiusamisega seotud inimesed kasutavad hilisemas elus antidepressante või muid ravimeid (Inchley, et al., 2014; Sourander, Kumpulainen, & Tamminen, 2009).

Sekkudes varakult kiusaja tegevusse on võimalik vähendada tõenäosust, et noor satub negatiivsete mõjudega inimeste seltskonda (Inchley, et al., 2014) või jääb nägema kiusamist

tavalise ning normaalse nähtusena ühiskonnas. Lisaks sellele on võimalik kiusamise ennetamisega vähendada arvatavasti noorukite seas enesetapu riski ning alkoholi ja muude meelemürkide liigtarvitamise ohtu – kiusamise tagajärgi, mis on välja toodud HBSC uuringus (Inchley, et al., 2014).

KiVa kiusamisvastane programm ja selle mõju. KiVa programmi mõju on mitmel pool, eriti Soomes, põhjalikult uuritud. Salmivalli ja Poskiparta (2012) uurimuses tuli välja, et kuigi programmi mõju oli väiksem teises kooliastmes, siis oli positiivne mõju koolikeskkonnale olemas ja kiusamine vähenes koolides peale üheksat kuud KiVa programmi rakendamist. Ka vähene muutus mõjutas positiivselt juba tuhandeid õpilasi (7500 kiusajat ja 12 500 ohvrit) (Salmivalli & Poskiparta, 2012). KiVa programmi mõju noorukite ärevuse ning eakaaslaste käitumise tajumise kohta on uurinud Williford kolleegidega ning koos on leitud, et KiVa programmi rakendavates koolides oli vähenenud õpilaste sotsiaalne ärevus (võrreldes kontrollkoolidega). Ka eakaaslaste tajumine oli muutunud positiivsemaks läbi erinevate kiusamist ennetavate tegevuste klassiruumis (Williford, et al., 2012).

Eestiski uuriti KiVa kiusamisvastase programmi toimimist koolides Treiali läbi viidud 2-aastasest pilootuuringus, milles ilmnes, et peale KiVa 8-kuulist rakendamist vähenes kiusamise all kannatavate õpilaste protsent märkimisväärselt KiVa programmi rakendavates koolides esimeses kooliastmes (17%) ning teises kooliastmes oli mõjutatuid vähem (kuid neid siiski oli). Leiud sarnanevad uurimistulemustele Soomes (Treial, 2016). KiVa programmiga koolides toimub kiusamise vähenemine ja sellel on positiivseid mõjusid kõigile osapooltele. Isegi kui muutus on esialgu väike, siis on see juba ühe juhtumiga seotud osapooltele kasulik (Salmivalli & Poskiparta, 2012) ja annab võimaluse õppida turvalisemas keskkonnas (OECD, 2017).

Hariduslike erivajadustega õpilaste võimalik kokkupuude kiusamisega

Erilist tähelepanu on pööratud HEV õpilaste rollile kiusamissituatsioonides ja kuidas keskkond mõjutab erivajadustega õpilaste kokkupuuteid kiusamisega ohvrina, kiusajana või mõlemana (Rose, et al., 2012). Fink jt on välja toonud näiteks, et ka HEV õpilane võib olla kiusaja rollis (Fink, et al., 2015).

Kristi Kõiv on toonud välja oma 2009. aasta artiklis „*Bullying Among Estonian Pupils: An Overview*“ ka uurimistulemusi Eestis, mis puudutavad kiusamist hariduslike erivajadustega laste koolides (Kõiv, 2009). Hariduslike erivajadustega õpilaste arusaamu vägivallast ja kiusamisest on uurinud Lääne oma 2015. aasta magistritöös. Sellest selgus, et uuritud väikeklassides õppivate õpilaste ja tavaklassides õppivate õpilaste arusaamad kiusamisest on üpris sarnased aga vägivallast võivad erineda (Lääne, 2015). Rose'i, Sweareri ja Espelage'i 2012. aasta artiklist „*Bullying and students with disabilities*“ leiti, et õppimiskustega noored on tõenäoliselt nii kiusajad kui ka ohvrid (kiusaja-ohvrid ehk nad on samaaegselt mõlemas rollis). Samas artiklis on välja toodud, et nähtavad abivahendid klassis ja tugiteenused, mis on erivajadusega noorele tagatud, kuid mida tema eakaaslased ei vaja, võivad kaasa tuua norimist ja narrimist (Rose, Swearer, & Espelage, 2012) ehk verbaalset kiusamist. Füüsilist kiusamist võib ette tulla siis, kui suheldes ei suudeta ennast selgeks teha või on raskusi teiste mõistmisega (Rose, et al., 2012).

Koolis kasutusel olevate projektide ja programmide raames on oluline teadvustada, milliseid lähenemisi on otstarbekas kasutada erinevates klassides õpilastele uue info jagamiseks (Heinrichs, 2003). Teades erinevaid lahendusi ja teaduslikke lähenemisi õpetamisele ja õppimisele, on võimalik programmis või projektis ette nähtud õpiülesandeid kohandada vastavalt vajadusele. Samas on vähe teada, kuidas ja kas üldse muudetakse erinevaid projekte ja programme koolis sobivamaks mõeldes hariduslikele erivajadustele. Erivajadustega õpilaste klassides ei pruugita üle kooli käimasolevaid programme rakendada, need klassid jäetakse erinevatel põhjustel kõrvale (Rose, et al., 2012). See aga läheb kaasamise põhimõttest mööda ning pole tänapäevases koolis mõeldav. Seda eriti nende programmide puhul, mis käsitlevad sotsiaalse positiivse keskkonna loomist koolis, sh KiVa kiusamisvastane programm, mis keskendub kiusamise temaatika tutvustamisele ning pakub erinevaid võimalusi juhtumite lahendamiseks, kiusamise vähendamiseks ning lõpetamiseks koos õpetajate ja eakaaslastega.

Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused

KiVa programm on kestnud Eesti koolides juba 6 aastat. KiVa raames viivad klassijuhatajad läbi kiusamisvastasest ainekavast tulenevaid KiVa tunde (vt KiVa programm, 2017). KiVa tundide sobivust erivajadustega õpilastele ei ole autorile teadaolevalt Eestis varem uuritud. Eeldades, et osadel õpetajatel on kogunenud mõningaid kogemusi ja arusaamu KiVa tundide

sobivusest ja kohandamise võimalustest, siis on võimalik uurida programmi rakendamist HEV õpilastele.

Käesoleva magistritöö eesmärk on kaardistada õpetajate esmaseid kogemusi KiVa tundide tegemisest hariduslikele erivajadustega õpilastele. Peamiselt uuritakse väikeklasside ja õpiraskustega õpilaste klasside õpetajate arvamusi. Lisainfo saamiseks tehti intervjuu ka kaasava klassi õpetajaga ning üks-ühele KiVa tunde tegeva eripedagoogiga.

Selleks, et teada saada õpetajate esmased kogemused hariduslike erivajadustega õpilastele tehtud KiVa tundidest, on magistritöös püstitatud 3 uurimisküsimust:

1. Milliseid positiivseid kogemusi on õpetajatel KiVa tundide läbiviimisel väikeklassides ja õpiraskustega õpilaste klassides?
2. Milliseid negatiivseid kogemusi on õpetajatel KiVa tundide läbiviimisel väikeklassides ja õpiraskustega õpilaste klassides?
3. Missuguseid kohandusi on õpetajad teinud KiVa tundide läbiviimisel väikeklassides ja õpiraskustega õpilaste klassides?

METOODIKA

Kuna tegemist on uudsete kogemuste kaardistamist taotleva uurimusega, kasutatakse kvalitatiivset uurimisviisi. Kvalitatiivse uurimisviisi kasuks otsustati seetõttu, et polnud teada, kui paljud õpetajad on valmis oma kogemusi jagama. Lisaks sellele oli oluline koguda ja kaardistada õpetajate kogemusi, mida sai poolstruktureeritud intervjuude kaudu hästi ka teha. Mitmetes koolides ei olnud veel valmis sellises uuringus osalema ning seetõttu sai algselt ainult väikeklasside õpetajatele suunatud uurimus laiendatud ka õpiraskustega õpilaste klasside õpetajatele. Kuna 2018. aasta lõpupoole oli endiselt väga vähe kogemuste jagajaid, siis laiendati veelkord valimit – intervjuus osalema olid oodatud kõik õpetajad, kes olid teinud HEV õpilastele KiVa tunde. Kuna KiVa kohta on olnud mitmel õpetajal küsimusi just HEV õpilastele kohandamisel, siis on ka mõni jagatud kogemus väärtuslik edasiste teadmiste saamiseks.

Valimi kirjeldus

Uurimistöös kasutati ettekavatsetud valimit, kuna oli vaja tagada, et vastajad oleksid otseselt seotud KiVa tundide läbiviimisega väikeklassides, õpiraskustega õpilaste klassides, kaasavates klassides. Ettekavatsetud valim võimaldab kaasata andmete kogumisse kindlate tunnustega inimesi (Õunapuu, 2014). Planeeritava valimi suurus oli kuni 10 õpetajat. Valimi suurus tulenes eelkõige sellest, et esiteks ei ole varem KiVa programmi sobivust HEV õpilastele ja väiksematele klassidele uuritud. Teiseks oli vähe koole, kus õpetajatel oli kogunenud teadmisi KiVa tundide tegemise kohta erinevatele õpilastele ja kes olid valmis ka saadud kogemusi jagama.

Juhendaja abiga kaardistati KiVa programmi kasutavates koolides väikeklassis KiVa tundide tegemise kogemusega õpetajad. Selleks, et leida õpetajaid intervjuudes osalema, saadeti alguses KiVa koolide üldlisti üleskutse osaleda uuringus seoses KiVa tundide andmisega väikeklassides. Üleskutset korrati 3 korda. Valimi moodustamisel ja kaardistamisel ilmnas, et oli vähe neid õpetajaid KiVa koolidest, kes olid valmis intervjuus osalema. Üllatuslikult avaldasid soovi oma kogemusi jagada seoses KiVa tundidega mõned õpiraskustega õpilaste klasside õpetajad. Mõningad vastused tulid Lääne-Eesti koolidest ja

Harjumaalt. Seejärel helistas antud töö juhendaja eraldi Pärnu koolidesse. Töö autor otsis veel 2018. aasta aprillis korduvalt ka õpetajaid, kuid vastused olid eitavad. Mitmes koolis ei tehtud KiVa tunde väikeklassides eraldi programmis ette nähtud mahus. Põhjendusena toodi, et väikeklasside õpilased viibisid eraldi tundide asemel koos teiste klassidega KiVa tundides või õpetajad rakendasid väheseid fragmente KiVa moodulitest erinevates õppetundides. Osa väikeklasside õpetajaid arvasid, et neil on liiga vähe veel kogemusi KiVa tundide andmisega, et uurimuses osaleda.

Õpetajatele saadeti meili teel palve osaleda uuringus. Nõusolek intervjuudes osalemiseks saadi 2017/2018 õppeaastal neljalt õpetajalt. 2018/2019 õppeaastal uuest üleskutsest valimi laiendamiseks oli abi. Siis saadi juurde veel neli õpetajat, kes olid nõus oma kogemusi jagama. Neljast õpetajast üks loobus peale esmase nõusoleku andmist intervjuus osalemast, kuna ei jõutud muude tegevuste juures KiVa tunde piisavalt palju teha.

Kuna töö eesmärgiks oli koguda HEV õpilaste õpetajatelt esmast infot ja arvamusi KiVa tundide tegemiste kohta HEV õpilastele, siis liiga kitsas valim (ainult üksikud väikeklasside õpetajad) ei võimaldanud vastust leida. Peale korduvaid järelepärimisi ja suunatud valimi laiendamist andsid lõpptulemusena nõusoleku oma kogemusi jagada üks tavaklassi õpetaja, üks-ühele KiVa tunde tegev eripedagoog ning kolm väikeklassi õpetajat ja kaks õpiraskustega õpilaste klassi õpetajat. Meili teel lepiti kokku koht, aeg ja intervjuu tegemise viis.

Andmete kogumine

Andmete kogumiseks kasutati poolstruktureeritud intervjuud (vt Lisa 1) selle formaadi paindlikkuse tõttu (Õunapuu, 2014). Kogemuste kaardistamisel osutus vajalikuks lisaküsimuste esitamine või kommenteerimine, mida poolstruktureeritud intervjuus võib ka teha (Õunapuu, 2014). KiVa on antud klassides uus ja avatud küsimused võimaldasid koguda infot iga kogemusega õpetajalt. Intervjuu jaotus teemade kaupa osadeks. Sissejuhatavalt küsiti taustaandmeid. Nii sai koguda teavet, kas õpetaja sobitub valimisse ja millised on tema üldised kogemused KiVa-ga. Varasemates uuringutes on ilmnunud, et õpetajate suhtumisest kiusamisse ja õpetaja teadlikkusest sõltub kiusamise ennetamise ja kiusamisse sekkumise tulemus (Rose, et al., 2012; Yoon & Bauman, 2014).

Teine osa intervjuust keskendus õpetaja arvamustele kiusamisest klassis üldiselt. Uuringu jaoks oli oluline teada saada, kuidas õpetaja mõistab kiusamist ja kuidas KiVa programm on mõjutanud õpetaja suhtumist kiusamisse. Veel uuriti selles intervjuu osas, mida õpetajad üldiselt arvavad KiVa programmist nende koolikeskkonnas. Küsimused tulenesid sellest, et varasemalt on leitud kiusamisega seonduvalt, et olenevalt õpetajate suhtumisest kiusamisse ja usk programmide toimimisse võib olla oluline tegur kiusamise vähendamisel klassi ja kooli tasandil (de Monchy, et al., 2004; Heinrichs, 2003; Yoon & Bauman, 2014).

Kolmas osa keskendus KiVa tundide läbiviimise kogemustele. Uuriti, millised on õpetajate arvates parimad meetodid ainekava rakendamiseks väikeklassides või õpiraskustega õpilaste klassides või HEV õpilastele üldiselt. Lisaks uuriti kitsaskohti KiVa tundide andmisel HEV õpilastele. Viimasena uuriti intervjuus, milliseid soovitusi õpetajad annavad KiVa kohandamiseks kasutamaks seda väikeklassides või õpiraskustega õpilaste klassides. Küsimused koostati eesmärgiga kaardistada ja süstematiseerida õpetajate kogemusi KiVa tundide andmisega HEV õpilastele. Sooviti teada saada, mis vajaks muutmist, et õpetajatel oleks lihtsam kohandada KiVa tunde ja milline materjal KiVa programmist on õpetajate arvates kasuks tulnud HEV õpilaste õpetamisel.

Uuringu läbiviimine

Nõusoleku andnud õpetajatega viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud isiklikult 4 õpetajaga kohtudes ja läbi Skype vestluse 3 õpetajaga. Töö autor viis kõik intervjuud ise läbi. Intervjuude tegemine jäi 2018. aasta veebruari ja märtsi ning 2019. aasta veebruari ja märtsi vahele. Üks intervjuu tehti 2018. aasta lõpus. Enne õpetajatega kohtumist tehti juhendajaga prooviintervjuu Skype vahendusel. Seejärel tehti vajalikud parandused küsimuste sõnastuses, et need oleksid mõistetavamad ja arusaadavamad. Enne intervjuud uurija tutvustas ennast ja küsis luba intervjuude salvestamiseks. Kõik õpetajad nõustusid sellega. Intervjueerimise ajal kasutati salvestamiseks telefonis olevat helisalvestit. Intervjuude aeg varieerus poolest tunnist kuni 54 minutini. Intervjuud toimusid kella 11 ja 16 vahel. Üks intervjuu toimus õhtusel ajal (17:00 aeg).

Mõningaid raskusi valmistas asjaolu, et autoril oli intervjueerimisega vähe kogemusi ning mõnes intervjuus muutus vestluse fookus ja osad olulised taustaandmed jäid küsimata (nt õpetaja erialane haridus). Siiski sai intervjuudega koguda piisavalt infot, mis oli vigadest

hoolimata kasutatav olulise teabe kaardistamiseks. Uuringu läbiviimise alguses oli poolstruktureeritud intervjuu läbiviimine keeruline, kuna vahepeal kadus fookus küsimuste juurest ära ja intervjuueeritava tagasi suunamine alati ei õnnestunud. Mõningad küsimuste järjekorrad muutusid, kuna vestluses vastati juba osadele taustaandmetele vestluse alguses ja üldiste küsimuste raames räägiti ka KiVa tundide tegemiste kogemuste kohta. Sellisel juhul proovis intervjuueerija täpsustada eelnevalt saadud teadmisi (näiteks uurides, kas on konkreetseid näiteid tuua või kas õpetajal on veel juurde lisada midagi eelnevalt räägitule).

Andmeanalüüs. Tehtud intervjuud salvestati telefoni helisalvestiga ning transkribeeriti. Transkribeerimine oli alguses raskendatud ebakvaliteetse heli tõttu. Lõpuks rakendati Audacity heli esitamise ja muutmise süsteemi. Transkribeerimine võttis erinevate tehniliste probleemide ja muude tegevuste tõttu palju aega - üle 30 päeva koos paranduste tegemisega intervjuu kohta. Ajaliselt kulus ühe intervjuu transkribeerimiseks (transkribeerides võttis uurija aega) 20-36 tundi ja muu lisa-aeg kulus parandustele, täpsustustele helifaili ülekuulamisel. Transkribeeritud osa oli kokku ligi 60 lehekülge koos sissejuhatustega (üldine info intervjuu kohta). Ei transkribeeritud seejuures alustavat vestlust ja lõpetavat vestlust.

Saadud info analüüsimiseks valiti kvalitatiivne induktiivne sisuanalüüs. See annab võimaluse mõista osasid, mida uuritavast vaatepunktist pole veel teoorias täpselt kirjeldatud (Laherand, 2008). Kvalitatiivse sisuanalüüsi puhul on võimalik paindlikult uurida saadud vastuseid ning lähtuda peamiselt vastajatest ja nende poolt oluliseks peetust (Laherand, 2008). Arvestades intervjuueeritavate arvu, oli intervjuueeritavatest lähtumise võimalus väga oluline. Teooriast oli sel uurimisviisil võimalik saada esmane info ja küsimuste suund. Peale seda sai uurida intervjuus osalenute vastuseid, et laiendada teadmisi KiVa programmist HEV õpilastele tunde tegevate õpetajate hinnangute abil.

Kvalitatiivse sisuanalüüsi tegemiseks kasutati arvutiprogrammi QCAMap, kuna see kergendas oluliselt kategoriseerimise ja andmete süstematiseerimise protsessi (Laherand, 2008). Lisaks võimaldas programm kergemalt leida sarnaseid vastuseid erinevatest intervjuudest. QCAMap võimaldas intervjuude pealkirjastamise kaudu eristada intervjuus osalejate vastuseid ning klassitüüpe. Tänu sellele sai pärastpoole analüüsida nii eriklasside õpetajate arvamusi kui ka tavaklassi ja üks-ühele õpet tegeva õpetaja arvamusi ning märgata sarnasusi ja erinevusi.

Kodeerimine ja kategoriseerimine. Andmete analüüsimiseks muudeti transkribeeritud intervjuud .docx failides .txt failideks ning tõsteti kvalitatiivseks andmeanalüüsiks loodud keskkonda QCMap. Enne analüüsi luges uurija kõik intervjuud mitu korda läbi, et paremini mõista nii detaile kui ka tervikut nagu on soovitatud teha Elo ja Kyngäse 2008. aasta artiklis „*The qualitative content analysis process*“, kus peetakse oluliseks algse materjaliga väga tuttavaks saamist erinevate vaatenurkade juurest (Elo & Kyngäs, 2008). Seejärel kirjutati eraldi uurimisküsimused QCMap-i ning hakati kodeerima intervjuusid uurimisküsimuste alusel. Kodeerimisel arvestati KiVa programmi mõjusid õpetajale nende endi arvates KiVa tundide tegemisel. Samuti arvestati õpetajate arvamusi KiVa tundide mõju kohta klassile ja õpilastele.

Aine „Andmeanalüüs kvalitatiivses uurimises: sisuanalüüs“ raames leiti esimesed koodid ja kategoriseerimise alused esimese uurimisküsimuse juures. Esmane kahe intervjuu kodeerimise katse suunas uurija tagasi intervjuude kuulamise juurde, et paremini mõista intervjuueeritavate mõttekäike ning parandada üksikuid transkribeerimisvigu (pausid, rõhutused, lisatähelepanekud). Teisel kodeerimisel kolm nädalat hiljem oli võimalik uurijal kodeerida märksa enam tähenduslikke üksuseid neljast intervjuust. Kõikide uurimisküsimuste all oli tähendusliku üksusena märgitud pikem fraas lausest või osa lõigust, et mõista, kas tegemist oli positiivse või negatiivse aspektiga õpetajate arvates.

Teise kodeerimise järel tekkis erinevaid koode esimese uurimisküsimuse juurde 23 (132 korda märgiti koode kokku). Teise uurimisküsimuse juures leidis uurija erinevaid koode 21 (kokku märgitud koode 68) ja kolmanda uurimisküsimuse juures 17 erinevat koodi (koode kokku märgitud 74). Kolmas kodeerimine toimus siis, kui süsteemi sai lisatud viimased 2018/2019 õppeaastal tehtud intervjuud ja intervjuusid oli kokku seitse. Kolmanda kodeerimise järel 2019. aasta aprillis märgiti koode esimese uurimisküsimuse juures 222 kokku ning erinevat tüüpi koode oli 28. Teise uurimisküsimuse juures leiti koode kokku 128 korral ning erinevat tüüpi koode oli 29, kolmanda uurimisküsimuse juures märgiti koode kokku 112 korral ning erinevaid koode tekkis 19 tükki. Uuesti lugedes peale Exceli tabelisse ülekandmist leidis uurija veel mõningaid märkimata tähendusüksuseid intervjuudest ning märkis ka need erinevate koodide juures ära (vt Lisa 2).

Koodid jaotati erinevate kategooriate alla. Peakategooriaid alakategooriateks ei jaotatud, kuna sisu mõistmiseks olid peakategooriad piisavad ja uurija jaoks paremini hallatavad. Exceli tabelites järjestati intervjuud ning selle alusel oli võimalik eristada väikeklasside õpetajate, õpiraskustega õpilaste klasside õpetajate vastused ja teiste vastused. Selleks, et

taustaandmeid analüüsida, prinditi intervjuud paberil välja ning märgiti ära vajalik osa intervjuust. Sama tehti õpetajate tehtud soovitudestega.

Usaldusväärsus. Kvalitatiivse uurimistöö usaldusväärsete tõstmiseks on vajalik pidada uurijapäevikut ning leida kaaskodeerija (Laherand, 2008). Intervjueeritavatele võib anda võimaluse transkriptsiooni kohandada ning näha (Elo & Kyngäs, 2008). Esmalt saadeti transkriptsioonid õpetajatele üle vaatamiseks ja anti võimalus teha vajadusel täiendusi või muuta neid. Intervjueeritavad transkriptsioonides muudatusi ei soovinud teha.

Andmete usaldusväärsete tõstmiseks kasutas uurija kaaskodeerija abi. Juhendajaga arutledes jõuti järeldusele, et KiVa programm peaks olema mingil tasandil tuttavlik kaaskodeerijale. Kaaskodeerija oli inimene, kes polnud KiVa-ga tegelenud, kuid oli tuttav teise kiusamisvastase programmi läbiviimisega lasteaias. Kaaskodeerija kodeeris seitset intervjuud ühe uurimisküsimuse raames ehk 1/3 olemasolevast kodeeritavast materjalist, kusjuures esimene kaaskodeerimine toimus 2018. aastal peale 4 intervjuu saamist ning teine kaaskodeerimine toimus 2019. aastal kolme intervjuu lisandumisel. Peale kodeerimist arutleti koodide sarnasuste ja erinevuste üle. Arutelu tulemusel jõuti järeldusele, et koodid sarnanesid heal tasemel 2018. aastal ning keskmisel tasemel 2019. aastal. Kuigi kaaskodeerija oli vaadanud 2019. aastal ülevaatlikumalt intervjuusid ja nii mõnigi kood alguses nimetuse poolest erines, siis lõpuks jõuti peamiselt üksmeelele koodide osas. Arvestada tuleb seda, et teine kaaskodeerimine toimus õhtusel ajal peale tööd ja väsimus võis tulemusi mõjutada.

Uurija pidas oluliste muudatuste juures uurijapäevikut, kuhu pani kirja märksõnadega tähelepanekud uurimisprotsessi kohta. Näiteks intervjuudes oma edenemine intervjueerijana ning olulisemad muutused edusammudes uurimistöö valmimise teises pooles. Näiteks kirjutas uurija 12. märtsil 2018. aastal: *Tänasega saan kolm intervjuud kokku. Loodetavasti leidub veel mõni õpetaja, kes on valmis oma tundide tegemise kogemusi jagama. Intervjuu ajal olin närvis, unustasin õiged küsimused väljaprintitult koju. Kirjutasin kaasas olevale paberile need käsitsi ümber. Piinlik... Väga pädevad õpetajad.* 2018. aasta aprilli alguses: *Neljas intervjuu – väsinud veits, õpetaja positiivne ja teadlik. Oskas kiiresti vastata. Salvestis ka tuli paremini välja.* Aprilli keskpaik: *Sain eitava vastuse veel ühest koolist, tundub, et kogemusi on KiVa tundide tegemisel siiski vähem kui alguses eeldasin.* Vahepeal küll oli märkmeid vähem tehtud, kuid olulised muudatused said siiski kirja pandud uurimise käigus.

TULEMUSED

Kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi tulemusena ilmnis erinevaid arvamusi KiVa programmi rakendamisest erinevates klassides ja HEV õpilastele kohandamises. Tulemusi esitatakse järgnevalt:

- Intervjuus kogutud taustaandmed, kogemused ja suhtumine kiusamisse ja selle ennetamisse
- Õpetajate positiivsed kogemused KiVa tundide tegemisel
- Õpetajate märgatud kitsaskohad KiVa tundide tegemisel
- Õpetajate tehtud kohandused KiVa tundide tegemiseks HEV õppijatele
- Õpetajate soovitusel KiVa programmi kohandamiseks

Tulemuste esitamise järjekord tuleneb intervjuus esitatud küsimustest (vt Lisa 1).

Intervjuus osalenute taust, kogemused ja suhtumine kiusamisse

Valimisse kaasatud õpetajate taust oli mitmekesine (vt Tabel 1). Lõppvalimis oli rohkem KiVa-ga algajaid õpetajaid kui neid, kes on programmi ainekavaga kauem tuttavad olnud. Seitsmest õpetajast neli teadsid varasemalt KiVa-st koolis, kuid tegid tunde ise esmakordselt. Ka erialalt oli nii eripedagoogika õppekava läbinud õpetajaid, kui ka neid, kes olid ennast täiendanud erinevatel kursustel, et eriklassis õpetada või toetada erivajadustega laste õpet. Oluline oli valimi puhul see, et peaaegu kõigil õpetajatel tuli KiVa tunde teha olukorras, kus neil oli klassis alla 10 õpilase (v.a kaasav klass).

Intervjueerija tehtud vigade tõttu (fookuse muutumine intervjuerimise käigus) jäid mõned taustaandmeid puudutavad küsimused esitamata intervjuu salvestamise ajal (vt Tabel 1). Sellisel juhul on kirjas „teadmata“, kuna transkriptsioonist ei tulnud antud vastus välja. Erandiks on viimane intervjuu, kus intervjueerija esitas küsimuse peale transkriptsiooni saatmist õpetajale. Intervjuerimise järel tulid välja ka mõned teised küsimused, mille järjekord erines algsest kavast – näiteks rääkisid õpetajad kohe alguses oma klassist ja mis mooduli järgi tunde tehti või tuli alles hilisemas vestluses välja õpetaja arvamus üldiselt kiusamisest ja selle ennetamisest erivajadustega õpilaste puhul.

Tabel 1. Vastajate taust ja kogemused KiVa tundide tegemisega.

Intervjuud	KiVa 1. moodul	KiVa 2. moodul	Kogemus (KiVa tunniga)	Eriala
I-1	(3 õpilast)	-	Esimene aasta	Teadmata
I-2	-	(9 õpilast)	Esimene aasta	Läbinud eripedagoogika õppekava
I-3	(3-4 õpilast)	(3-4 õpilast)	4 aastat	Läbitud kursus, erialalt algklassiõpetaja
I-4	-	(8-9 õpilast*, liitklass)	Esimene aasta	Läbinud eripedagoogika õppekava
I-5	(24 õpilast/2-3* tuge vajavat õpilast)	-	Esimene aasta	Läbitud seminarid, mõningad kursused, erialalt klassiõpetaja
I-6	(1 õpilane)	-	Esimene aasta	Läbinud eripedagoogika õppekava
I-7	(7 õpilast, liitklass nimetati väikeklassiks)	(7 õpilast – 1 tund enne esimese mooduli valimist)	Esimene aasta	Eripedagoogika õppekava bakalaureus lõpetamisel

Märkused. *Klassides muutus õpilaste arv KiVa (kiusamisvastane programm) tundide tegemise ajal. Kaasavas klassis (I-5) on välja toodud arvuliselt vaid need õpilased, kes vajasid õpetaja meelest enam tuge ja muutusi õpikeskkonnas.

Intervjuus osalenute arvamusel kiusamisest olid suhteliselt sarnased. Kiusamist defineeriti kui korduvat ja tahtlikku tegevust, mille käigus tehakse kellelegi liiga. Kolm õpetajat leidsid, et kiusamise tunneb ära sisetunde/enda teadmise järgi, kuigi toetati ideed, et see on KiVa tundides ka nii öelda kirja pandud. Arvati, et suurimad mured ja probleemid tulenevad erivajadustega õpilaste puhul sellest, et teisi ei mõisteta. Lisati juurde, et õpilaste eripäradest tulenevalt on neil vähem sotsiaalseid oskusi ja probleeme lahendatakse teistmoodi. Kolm õpetajat arvasid, et klassis on seis hea, aga eakaaslastega suheldes tuleb ette juhtumeid, kus kiusatakse või satutakse kiusamisele sarnasesse olukorda. Teised õpetajad leidsid, et klassis esines suuremal või vähemal määral kiusamist ja kaks õpetajat rõhutasid, et juhtumid, mis on kiusamisele sarnased, ei tule sihilikust kiusamisest, vaid pigem õpilaste eripäradest.

Kiusamise ennetamise seisukohalt toodi üldiselt välja see, et õpetaja peab oma klassi teadma, selleks et lahendada probleeme ja teha selgitustööd. Oluliseks ennetamiseks peeti kolme õpetaja poolt õige (õpi)keskkonna pakkumist. Õpetajate arvates on KiVa kiusamisvastane ennetusprogramm üldiselt hea, kuna pakub mitmeid võimalusi kiusamise ülekooliliseks ennetamiseks (märgatavad vestid, materjalid, plakatid) ja võimaldab tekkinud kiusamisjuhtumeid lahendada (KiVa tiim, koosolekud, koolitused õpetajatele, KiVa miniõpik lastevanematele). Iga õpetaja tõi välja, et KiVa-ga on koolis olukord muutunud ja on hakatud rohkem kiusamist märkama.

Milliseid positiivseid kogemusi on õpetajatel KiVa tundide läbiviimisel väikeklassides ja õpiraskustega õpilaste klassides?

Esimese uurimisküsimuse all jaotusid koodid viite kategooriasse (vt Tabel 2). Kategooriad jagunesid järgnevalt: esimeses kategoorias on konkreetselt välja toodud head KiVa materjalid. Teises ülekoolilised meetmed ja kolmandas KiVa positiivne mõju õpetajale. Viimased kategooriad hõlmasid endas KiVa tundide positiivset mõju õpilasele tunnis ja vahetunnis õpetaja arvates.

Mõlemas klassitüübis töid õpetajad välja head näidismaterjalid (peamiselt videod, juhtumite lahendused). Sama rõhutasid ka tavaklassi õpetaja ning üks-ühele KiVa tunde tegev õpetaja. Tema leidis, et KiVa arvutimäng oli väga tänuväärne ja asjalik. Õpiraskustega õpilaste klassides leiti, et materjal on hea ja otseselt suuri muudatusi vaja polnud. Muudatusi polnud vaja ka tavaklassis. 4 õpetajat rõhutasid, et materjal on küllaltki hea ning õpetajal peab olema julgust proovida ja kohandada seda oma õpilastele, kuna *kõike ei saagi kirja panna*. Üks õpetaja tõi KiVa tundide väärtusena välja, et tunnimaterjalid sisaldasid ka sotsiaalseid oskusi (tunnete äratundmine) ja juhiseid käitumiseks, kuna neidki on vaja.

Vähem toodi nii väikeklasside kui ka õpiraskustega õpilaste klasside õpetajate poolt välja ülekoolilisi positiivseid lahendusi – näiteks koosolekud (2 õpetajat) ja KiVa tiim (2 õpetajat). Kolmel korral toodi üldise KiVa programmi juures välja nähtavad korrapidajad vahetundides. Üks õpetaja leidis, et positiivne oli kooli tugigrupp õpetajatele, kus sai kogemusi vahetada. Viies intervjuus tuli välja, et õpetajad ise olid hakanud enam märkama kiusamisjuhtumeid ning rohkem rääkinud klassiga sel teemal. Kõik õpetajad leidsid KiVa

tundide tegemise ja ettevalmistamise käigus, et nende endi teadmised kiusamisest said täpsustatud. Positiivne oli ka see, et 3 õpetajat lihtsustasid vajadusel materjali ning 6 õpetajat mõtlesid tunnimaterjali esitamise peale enne tunni tegemist. Kaasava klassi õpetaja ei toonud seda küll eraldi välja ent ka tema otsis võimalusi, kuidas kaasata HEV õpilasi ning tutvustada KiVa tunnimaterjali (nt rääkis üks-ühele, andis aega mõtisklemiseks, andis sõna kui õpilane tahtis arvamust avaldada). Veel leidsid õpiraskustega klassi õpetajad ning üks-ühele klassi õpetaja, et tänu KiVa-le oli selgituste jagamine lihtsam kui kiusamisjuhtumeid arutati teoorias või neid esines õpilaste vahel.

Kõik õpetajad tõid välja, et õpilased olid tunnis huvitatud kaasa arutlema oma võimetele vastavalt ning oldi huvitatud videote vaatamisest ja juhtumite arutamisest. 4 õpetajat leidsid, et õpilaste empaatiatunne oli suur juhtumeid vaadates ja kaasava klassi õpetaja tõi välja, et tema õpilased olid ehk empaatilisemad juba enne KiVa tunde ja see empaatia ilmnes ka KiVa tunnis lihtsalt. 2 õpetajat tõid eraldi välja, et õpilased tundsid erinevaid kiusamise liike ära ning 5 õpetajat leidsid, et õpilaste teadlikkus oli tõusnud kiusamisest. 5 õpetajat tõid eraldi välja, et õpilased märkavad enda ümber toimuvat rohkem. 5 õpetajat märkasid peale KiVa tunde, et ka nende õpilased sekkusid kiusamisse pealtvaatajatena (kas kutsudes täiskasvanut appi olukorda lahendama või kaitstes klassikaaslast või vabandades, kui said aru, et neist saadi valesti aru ja peeti tegevust kiusamiseks). Eraldi tõid 5 õpetajat välja, et õpilased räägivad õpetajaga kui midagi toimub.

Tabel 2. Näited positiivsetest kogemustest KiVa tundide tegemisel.

Kategooriad	Kategoriseerimise alused	Näiteid õpetajatelt
Materjalid	Kasutatud materjalide positiivne mainimine	„Hästi palju ma kasutasin neid slaidiesitlusi.“ „Pildimaterjal oli väga väga abiks.“ „Päris palju häid näitlikustamis-vahendeid ja neid ma kasutan. Alati väga sobivad neile.“ „V: Kas ma võtan video ja toon välja näiteid kiusamisest. I: Videomaterjal, näitmaterjal on hea siis. V: Jah“
Ülekooliline ennetus	Erinevate tegevuste mainimine, mis toimuvad üle kooli seoses KiVa-ga	„KiVa koolidel on olemas tugigrupp,..“ „KiVa tiimiga saadakse kokku. Jagame oma kogemusi, see on hea, et teine annab mõne mõtte, hea idee. Koosolekud on ka õpetajatele abiks.“ „Tänu sellele programmile on võimalik nagu teatud olukordi kaardistada“

Mõju õpetajale	Õpetaja välja toodud positiivne muutus või positiivne KiVa-ga seotud mõju õpetajale.	„Ise rohkem olen mõelnud selle peale.“ „Pigem ma hakkasin rohkem sellele mõtlema, mis see kiusamine üldse on.“ „Ikka rõhusin sellele, mis on selline ebaviisakas käitumine ja proovisin sellele rõhutada, mis ei ole üldse õige.“
Mõju õpilasele tunnis	Konkreetselt tunnisituatsiooni mainitud näite toomine	„Aga see oli see aeg, kus poisid olid nagu väga huvitatud. Nad tõesti suu ammuli (.) kuulasid, kui rääkisime nendest asjadest, siis nad kuulasid, olid tähelepanelikud ja tahtsid kaasa rääkida. Tõid oma näiteid.“ „lapsed küll saavad aru, mis on kiusamine ja et see on väär“
Mõju õpilasele vahetunnis	Vahetundi, vaba aega mainitud kiusamisega seotud tegevused	„Oskasid nagu rohkem märgata.“ „muutis (.) positiivses mõttes omavahelist läbisaamist.“ „Said ise aru, et tema võis ennast halvasti tunda ja kohe siis selgitasid juurde. Et tegelt me ei mõelnud seda nii.“

Millised on hariduslike erivajadustega õpetajate hinnangud KiVa tundide tegemise kitsaskohtadele väikeklassides ja õpiraskustega õpilaste klassides?

Teine uurimisküsimus keskendus negatiivsetele asjaoludele KiVa tundide läbiviimisel. Õpetajad tegid erinevaid tähelepanekuid, kuid peamised raskused olid KiVa tundide tegemisel erinevate harjutuste, ülesannete ja rühmatöödega. Seega teise uurimisküsimuse juures oli üks kategooriaid erinevad ülesanded KiVa tunnis ja tundide ettevalmistus. Eraldi kategooria moodustus õpetajate arvamustest õpilaste tegevuste kohta sotsiaalses keskkonnas (vt Tabel 3).

Oluline mure ülesannete osas oli rühmatööde keerukus ja kirjutamine. Väikeklassi õpetajad tõid välja rollimängude tegemise keerukuse (1 õpetaja) ja üldiselt eneseväljendusraskused (2 õpetajat) ja ka üks-ühele KiVa tunde tegev õpetaja leidis, et eneseväljendus on õpilasele kohati raske. Üks õpetaja tõi välja, et õpilased nagu häbenesid nii väikses rühmas tegemast rolle ega soovinud tunnetest rääkida ning kaks õpetajat tõid välja, et õpilastel on raske väljendada tundeid nende sõnadega (nt „õhin“), mis olid KiVa programmis

olemas. Kaasava klassi õpetaja leidis, et õpilasi oli liiga palju ja rühmades kõigini jõuda mõnevõrra keeruline ning klassi oleks vaja olnud abiõpetajat või tugiisikut.

Iga eriklassi õpetaja tõi välja vähemalt korra, et kirjutamine on raske nende õpilastele (5 õpetajat) või et sõnastus on liialt keeruline (3 õpetajat). Kaks õpetajat ütles, et materjali oli vaja ise juurde tuua – lisanäiteid ja muuta kirjutamist lihtsamaks läbi erinevate ülesannete (töölehed, lühemad laused). Üks õpetaja leidis, et tema õpilastele on KiVa materjal ja kiusamise teema tutvustamine väga keeruline ja vaja oleks midagi muud. Tundi ette valmistades leidsid 2 õpetajat, et mõnda KiVa tunni teemat (näiteks küberkiusamine) ei tahtnud kohe tutvustada, kuna nende õpilastel praegu seda muret klassis ei esinenud ja tekkis mõte, et *äkki siis tuleb*. Üks õpetaja leidis, et KiVa tund on nii teistmoodi tund oma ülesehituselt, et õpilastel läheb sellega harjumisega aega.

Kõigis intervjuudes tuli välja, et KiVa tundides saavad õpilased aru aga vahetunnis juhtub endiselt, et veel ei märgata oma tegevuses kiusamist või kiusamisele sarnast olukorda (vt Tabel 3). Õpetajate hinnangul ei osanud õpilased veel hästi oma uusi teadmisi praktikas rakendada või tulenes nende käitumine õpilaste endi eripäradest. Sellisel juhul rääkisid õpetajad õpilastega uuesti KiVa tundide teemadest vahetunnis või siis järgmises KiVa tunnis ning kordasid materjali. 4 õpetajat tõi välja, et olenemata tunnis saadud teadmistest, tajutakse kiusamisena ka ühekordseid häirivaid tegevusi või kõike, mis on häiriv ning kõik kiusamise aspektid ei ole veel päris selgeks saanud.

Tabel 3. KiVa tundide kitsaskohad.

Kategooriad	Kategoriseerimise alused	Näited õpetajatelt
Erinevad ülesanded KiVa tunnis	Tunnis esinenud KiVa ülesanded, mille kohta on õpetajad raskusi väljendanud ja neid ära jätnud või muud selle asemel teinud.	„Vot need segasõnumid. Nad nagu hästi ei saa aru. Ajab neid segadusse rohkem.“ „... leidsin, et oleme selleks liiga väike grupp“; „Väga palju nad kirjutada ei suuda nendes klassides.“; „Aga näiteks võtke rühmadesse ja arutage, Mina ei saa neid rühma panna, mul olekski ainult üks rühm.“; „Aga kõik need läbimängimine, etendamised ja läbimängud, see jäi ikka üsna kõrvale.“
Õppetunni ettevalmistus	Õppetunnieelselt ilmenenud mured seoses KiVa tundidega.	„Nad polnud kokku puutunud küberkiusamisega. Aga (.) Et siin nagu tekkis endal raskus, et (.) kas rääkida neile...“; „Lihtsustasin ikka materjali. Üleüldises plaanis.“; „See küllaltki

		mahukas tundub.“ ; „Näidete juures, ema kiusab Korpi. Eesti keeles (..)Võiks olla eestikeelsed nimed. See oli endalegi, et mis ema, Korp...”
Õpilaste tegevus	Negatiivsed tegevused õpilaste seas, mis pole veel kadunud. Õpilastes raskusi valmistavad teemad õpetajate arvates.	„...kuna oma tegevuses nad iseseisvalt kiusamise ilminguid ei näe ega oska end analüüsida.“ ; „Iga õpilane tunnetab nii erinevalt, mis asi see kiusamine.“ ; „Kui ma palusin näidata neid tundeid, et näita, kuidas on kurbus ja rõõm/.../et siis nad nagu häbenesid.“

Missuguseid kohandusi on õpetajad teinud KiVa tundide läbiviimisel väikeklassides ja õpiraskustega õpilaste klassides?

Kolmanda uurimisküsimuse all olevad koodid jaotusid kolme kategooriasse. Õpetajate tehtud kohandused ajas, kohandused materjalides ning õpilaste arvuga seotud kohandused. Peamiselt tehti kohandusi ajas ning muudeti rühmatöid ja harjutusi õpilastele sobivamaks. Materjali muudeti õpilastele arusaadavamaks nimede ja mõnede situatsioonide muutmise kaudu, mis olid õpilastele varasemast tuttavamad (vt Tabel 4).

Õpetajad muutsid tunde ajaliselt lühemaks (1 õpetaja) ja ka pikemaks (4 õpetajat). Kaks õpetajat arvasid, et ühest 45 minutilisest tunnist piisab ühe teema läbimiseks. Kaasava klassi õpetaja muutis õpilaste istumiskohti, et tagada õpilastele paremad võimalused KiVa tunnis õppimiseks. KiVa materjali annab ka teistes tundides vastava materjali juures selgitada ja nii integreerida infot. Üks õpetaja tõi selle konkreetselt välja. Teiste sõnul sai rääkida teiste tundide alguses sellest teemast peale juhtumit või öelda, et sellest rääkisime ka KiVa tunnis.

Tunni teemadest ja materjali muudatustest tegid kaks õpetajat täiendavaid töölehti oma õpilastele ning leidsid teistsuguseid lahendusi erinevate ülesannete käsitlemisel. Ootamatuid lähenemisi ja selgitusi rakendas neli õpetajat. Seosed tulenesid ka sellest, milline oli õpetaja visioon kiusamise ennetamise tundidest. Toodi välja, et tunnete juures pidi palju enam ise selgitama erinevaid tundeid ja sõnatäendusid. Üks õpetaja leidis, et tunnetest aru saamist toetas Pete Docteri 2015. aasta multifilmi „Inside out“ (e.k „Pahupidi“) vaatamine ja peale filmi vaatamist selle üle arutlemine. KiVa tundide üheks kohandamiseks oli ka ülesannete ära jätmine ja muude materjalide abil selgitustöö tegemine (töölehed, paaristöö, arutlemine,

lühemad laused) – seda esines eelkõige kirjutamise juures, mis on õpilastele pisut keeruline ja võtab kaua aega õpetajate hinnangul.

Kuna väiksemates klassides oli rühmatööde tegemine keeruline, siis neid muudeti mitut moodi. Õpiraskustega klassi 2 õpetajat ütlesid, et muutsid rühmatööd paaristöödeks. 4 õpetajat muutsid rühmatööid ja teisi ülesandeid üle klassi aruteludeks. Üks väikeklassi õpetaja kaasas abiõpetajaid selleks, et moodustada väikseid rühmi. Üks õpiraskustega klassi õpetaja ütles, et tegi rühmatööid mänguna– tegi eelnevalt rühmatööde erinevad variandid valmis ning õpilased said juba valmis mõeldud variantide üle arutleda ja vastata küsimustele. Leidlik tuli olla juhtudel, kus polnudki klassi, vaid üks-ühele õpe. Mitmed ülesanded muutusid paratamatult aruteludeks ja kohandusteks elulistele näidetele ja juhtumitele. Üks õpetaja tõi välja, et jooneharjutust sai teha termomeetri harjutusena, kui on liiga vähe õpilasi klassis.

Tabel 4. KiVa tundides tehtud kohandused.

Kategooriad	Kategoriseerimise alused	Näited õpetajatelt
Kohandused õpetamisviisis ja ajas	Õpetajate kohandused ruumis, ajaliselt tundide tegemine, KiVa tundide teemade käsitlemine teistes tundides ja üldiselt teistsugused lähenemised KiVa ja kiusamise kohta.	„...Tavaliselt tunnis ei jõua, kuna õpiraskustega lapsed siis eriti jääb see tund lühikeseks...“ ; „Tavaliselt võtame kaks kolm tundi üht teemat.“ ; „Mida ma alati õpilastele ütlesin, et mina õpetan teid ja teie õpetate mind vaata et rohkemgi.“ „Püüan reageerida ootamatult, teise nurga alt.“ ; „Seda on võimalik sisse pikkida tundidesse.“
Tunnimaterjaliga seotud kohandused	Otsesed muudatused materjalidega seoses või ette antud ülesannetes. Ülesannete ära jätmise või teistsuguste lisamaterjalide tegemine ja olemasoleva muutmine.	„Olen võtnud need ülesanded, mida saab üks-ühele teha ja pildid, mida saab arutada“ ; „Näiteks see sama visualiseerimisharjutus, et seda pole veel kordagi õnnestunud teha.“ ; „...et me nagu neid [liikumispause]...Et need ma nagu jätsin suht ruttu ära.“ ;
Õpilaste arvuga seotud kohandused	Rühmatööde, paaristööde, arutelude muudatused, kuna õpilasi on liiga vähe/liiga palju. Lisapersonali rakendamine.	„...kas siis kahekesi midagi tehakse...“ ; „...abiõpetajat, et siis me lihtsalt mängime nagu ka.“ ; „... õpetaja mõtleb need tulemused, rühmatööde tulemused (..) pakutud variandid välja ja (..) [pärast arutletakse]“

Õpetajate soovitused KiVa tundide kohandamiseks

Õpetajad tegid mõningaid soovitusi KiVa parendamiseks ja avaldasid arvamust, kuidas oleks mõnda tundi saanud paremini läbi viia. Eriklassides ilmnes, et vähese õpilaste arvu tõttu (vähem kui kümme) oli keeruline teha rollimänge või rühmatöid. Kolm õpetajat leidsid, et ülesannete juures võiks olla kirjas alternatiivne ülesanne (näiteks kastike õpetajamaterjalis, kus on kirjas, mida teha siis kui klassis on alla 10 õpilase või rühmi moodustada ei saa). Sarnaseid alternatiive sooviks materjalides näha ka kaasava klassi õpetaja – näiteks ülesandeid neile, kellel on suhtlemisraskused või soovitusi erivajadusega õpilase kaasamiseks klassitöösse. Kaks õpetajat leidsid, et materjal peaks olema jaotatud pikema aja peale ning materjalides võiks olla eestikeelsemad nimed. Tähelepanekuna võib tuua, et tegelikult on nimesid KiVa materjalides kohandatud aga need on sellised (näiteks Kork), et see ei seostuks ühegi õpilasega.

Üks õpetaja leidis, et eraldi teemana peaks olema käsitletud kiusaja roll ja arusaamad ja praegustes materjalides on seda pigem vähe käsitletud. Üks õpetaja leidis, et Pete Docteri 2015. aasta multifilmi „Inside out“ (e.k „Pahupidi“) vaatamine on suurepärane lisamaterjal tunnete teema selgitamiseks. Üks õpetaja soovitas väikeklassides pigem sotsiaalsete oskuste õpet rakendada KiVa asemel. Samas leidis kaks õpetajat, et KiVa sisaldab väga häid üldisi sotsiaalseid oskusi õpetavaid elemente.

Intervjuust ühe õpetajaga selgus, et lünktekstidega töölehed ning valikvastused on hea viis KiVa materjali kinnistamiseks ja kirjutamise vähendamiseks. Lisaks võib kasutada toetava materjalina sama õpetaja arvates Hoffman, Eva raamatut "Samm-sammult targemaks: kiirema õppimise võtteid 7-11 aastastele lastele". 5 intervjuus ilmnes, et õpetajad sooviksid tulevikus näha ka KiVa materjali lihtsustatud varianti, mis on mõeldudki väiksematele klassikoosseisudele. Kolm õpetajat leidsid, et peab olema julge katsetama erinevaid viise, kuidas KiVa tundide teemasid kõige paremini just oma klassile õpetada.

ARUTELU

Magistritöö eesmärgiks oli kaardistada erivajadustega laste õpetajate kogemusi KiVa tundide tegemisel peamiselt väikeklassides ja õpiraskustega õpilaste klassides. Lisaks antud klasside õpetajatele vastasid intervjuule ka kaasava klassi õpetaja ning üks-ühele KiVa tunde tegev eripedagoog. Selleks, et kaardistada õpetajate esmaseid kogemusi, püstitati kolm peamist uurimisküsimust.

KiVa materjalidega ja harjutustega seotud positiivsed ja negatiivsed kogemused.

Õpetajate poolt on välja toodud KiVa materjalid kui väga head ja näitlikustavad oma juhtumite kirjelduste, videomaterjali ja piltidega. Toodi välja, et KiVa tunni tegemine oli huvitav, kuna materjal oli mitmekesine nii selgituste kui ülesannete poolest. See on hea algus, kuna HEV õppijad vajavadki tavapärasest rohkem näitlikke materjale ja selgitusi, et mõista teooriat paremini (Mitchell, 2017). Samas olid 2 väikeklassi õpetajat veendunud, et KiVa materjali on HEV õpilaste jaoks liialt palju ning see vajaks kindlasti nii mahult kui ka sõnastuselt lihtsustamist. Kaudselt nõustus sellega ka üks õpiraskustega klassi õpetaja. Kaks õpetajat leidsid, et on vaja kasutada täiendavalt enda poolt koostatud töölehti, et suurendada väikeklassis tunniteema mõistmist. Ühelt poolt võib näha selles tähelepanekus eriklasside õpetajate professionaalsust, kuna märgatakse vajadust diferentseerida õpet. Teiselt poolt aga viitab see vajadusele vaadata üle KiVa materjalide kohandamise võimalused HEV õpilastele.

Kõige suuremaid raskusi valmistas eriklassides KiVa tundide maht ning rühmatööd. Ilmneb, et KiVa on mõeldud pigem klassidele, kus on rohkem kui 10 õpilast ja saab moodustada 3-4 liikmelisi rühmi. Eriklassid on reeglina väiksemad. Seega on vajalik ülesandeid kohendada väiksemale grupile. Erinevad uurijad peavad oluliseks, et ülekoollisi programme ja tegevusi saaks läbi viia ka erivajadustega õpilastele (Heinrichs, 2003; Rose, et al., 2012). Erivajadustega õpilased puutuvad kokku kiusamisega erinevates rollides (Fink, et al., 2015; de Monchy, et al., 2004; Heinrichs, 2003) ning on oluline, et ka nemad saaksid osa KiVa programmist ja tundidest parimal võimalikul viisil. Ka õpetajad leidsid, et olenemata raskustest on kiusamise teema tutvustamine ning õpilaste teadlikkuse tõstmine kiusamisest oluline.

KiVa tundide ja teadlikkusega seotud positiivsed ja negatiivsed kogemused.

Väikeklasside õpilaste ja õpiraskustega klasside õpilaste teadlikkus oli 5 õpetaja hinnangul tõusnud. Arvestades seda, et kiusamine võib kohati juhtuda ka seetõttu, et ei mõisteta teisi ja

sotsiaalsed oskused on eakaaslastest erinevad (Heinrichs, 2003; Hymel, et al., 2015; Olweus, 2013), siis selline teadlikkuse tõus on positiivne algus mõistmise suunas. Kaks õpetajat leidsid, et toetavaks osutusid lisaks tundidele ka ülekoollised kiusamise ennetamise viisid (näiteks nähtav korrapidaja vahetunnis). Negatiivsete aspektide juures toodi 4 õpetaja poolt välja, et kuigi KiVa tundides läbitud teemad olid teoorias õpilastele selged, siis väljaspool tundi ei osatud neid teadmisi rakendada ja oma käitumist kontrollida – kiusamist tuli mõnel juhul ikka ette. Samas need õpilased, keda teema huvitas ja kes said aru, olid õpetajate sõnul peale KiVa tunde valmis ka reageerima kiusamisele (näiteks kutsusid klassikaaslast kiusamisolukorrast eemale, teavitasid koridorides nähtust korrapidaja õpetajaid). Kahe õpetaja sõnul ei olnud erinevad juhtumid seotud mitte kiusamisega, vaid õpilaste eripäradega. Kuna erivajadustega õpilastel võtab tihti aega, et seostada teooriat praktiliste erinevate kogemustega, siis selline tulemus on ootuspärane ka KiVa tundide puhul.

Üks õpetaja pidas kiusamise teema tutvustamisest olulisemaks sotsiaalsete oskuste õpet, et erivajadusega õpilased oskaks paremini juhtida oma tegevust. Kõiv (2012) on toonud välja, et sotsiaalsete oskuste õpetamine on tulemuslikum kui seda tehakse järjepidevalt mõne pikaajalise programmi osana. Osa õpetajaid (3) kinnitas, et lisaks KiVa-le on neil eraldi tunnid emotsioonidest aru saamiseks ja sotsiaalsete oskuste õppimiseks (näiteks toodi välja VEPA), mis on toeks olnud selgituste andmisel ja erinevate olukordade lahendamisel või tahetakse seda osa juurde tuua lisaks KiVa-le.

KiVa tundide ettevalmistamisel panid õpetajad tähele ka enda teadmiste täpsustumist kiusamisest. Õpetajate teadlikkus on olulisel kohal KiVa programmi rakendamisel ja kiusamise vähendamisel (Salmivalli & Poskiparta, 2012; Yoon & Bauman, 2014). Yoon ja Bauman (2014) ning Krips jt (2012) koos teistegi uurijatega on rõhutanud, et õpetajatel on oluline roll klassikliima positiivsena hoidmisel ning selle kaudu kiusamise vähendamisel. Uurimuse tulemused viitavad, et sellega võib mõningal määral nõustuda, kuna mitmel korral toodi välja, et õpetajad ise on KiVa tunde tehes hakanud rohkem ennetama ja märkama kiusamist. Samuti on õpetajatel tulnud leida mitmeid tavapärasest erinevaid lahendusviise kiusamise selgitamisel ja erinevate olukordade lahendamisel.

KiVa tundides tehtud kohandused ja õpetajate soovitusel. Diferentseerimine ja erinevate lahenduste leidmine oli tähtis ka KiVa tundide tegemisel ja kolmas uurimisküsimus „Missuguseid kohandamisi on õpetajad teinud KiVa tundide läbiviimisel väikeklassides või õpiraskustega klassides?“ prooviski leida vastuseid, kuidas õpetajad kohandasid KiVa tunde.

Sellega koos tuli välja ka mitmeid soovitusi KiVa erivajadustega õpilastele sobilikumaks muutmisel.

Õpiraskustega õpilaste klasside ja väikeklasside õpetajad pidasid KiVa tundide materjali kohandamise vajalikkust erinevaks. Tuli välja, et õpiraskustega õpilaste klasside õpetajate arvates sobis materjal sellisena nagu ta on, kuigi rühmatööde tegemine vajas klassi arvule vastavat kohandamist. Suur osa õpetajaid muutsid rühmatööd üle klassi aruteludeks. Leidus ka õpetaja, kes moodustas rühmad koos teiste abiõpetajatega ning üks õpetaja, kes mõtles ise erinevaid rühmatööde vastusevariante välja, et saaks nende üle arutleda.

Kaks õpetajat pidid tunde ette valmistades materjale kohandama ja vajadusel uusi töölehti ja juhtumite kirjeldusi välja mõtlema. Teised õpetajad kohandasid pigem materjali esitamiseviisi (näiteks tegid aruteludeks erinevad ülesanded). Juhtumite kirjeldamisel leidis üks õpetaja, et KiVa tundide ja materjalide kohandamisel võiks muuta nimesid eestikeelseteks. Samas ongi nimed muudetud eestikeelseteks aga on tavapärasest erinevamad, et need ei kattuks päris nimedega (näiteks Kork). Õpetajad sidusid ka juhtumite kirjeldused kohati õpilastele tuttavlike olukordadega. Erivajadustega õpilastel on raskusi abstraktsete kujutluste loomisel ja sellisel viisil sai abstraktseid näiteid ja kujutlusi õpilastele tunnis arusaadavamaks teha.

Kuna erivajadustega õpilastel võttis aega materjali omandamine, siis seitsmest õpetajast vähemalt kolm pikendasid teemade läbi võtmise aega. Ainult paar õpetajat leidsid, et ühest tunnist piisab, et läbida KiVa ettenähtud mahus ja ajaraamides. Osa õpetajaid tasakaalustasid mahtu nii, et integreerisid KiVa materjali ainetunni materjalidega. Jooneharjutuse juures leiti, et kui klassis on vähe õpilasi, siis ei tule see eriti välja ega anna selliseid tulemusi nagu vaja. Mõned õpetajad olid leidlikud ja tegid ülesande hoopis termomeetrina, et õpilane saaks oma hetkeseisu kiusamise teemal väljendada. Mõned õpetajad kasutasid ka klassi paigutust ära, et kohandada tunnis materjali omandamist. Oldi ringis või paigutati vastavalt vajadusele õpilasi esiritta istuma. Selline kohandamine on hea, kuna see näitab taas õpetaja tähelepanelikkust oma klassi suhtes ning suutlikkust teadvustada, mis aitab õpilast klassiruumis teadmiste omandamisel.

Uurimuse tugevused ja piirangud. Uurimuse üheks tugevuseks võib pidada seda, et see võimaldas teada saada ja kaardistada olulisemaid suundi KiVa rakendamisel HEV õpilastele, mida Eestis ei ole varem uuritud. Samuti võib tugevusena välja tuua selle, et vastajaid oli erinevatest koolidest ning leiti siiski olulisi sarnaseid arvamusi KiVa tundide tegemise ja

kohandamiste kohta. Vastajate vähene arv on üheks selle uurimuse suurimaks piiranguks. Käesolevat tööd ei saa üldistada kõikidele KiVa rakendavatele klassidele. Uurimuse väiksemaks puuduseks võib lugeda ka seda, et uurija ei olnud varasemalt teinud sellist laadi intervjuusid ning seetõttu võisid muutuda intervjuus küsimuste järjekord ning olla fookusest väljas, mida tegelikult ei tohiks juhtuda kvalitatiivset uurimismeetodit kasutades. See aga ei takistanud leida peamisi positiivseid, negatiivseid aspekte KiVa tundide tegemisel õpetajate kogemustele tuginedes ning leida mõningaid tehtavaid kohandusi vaid pigem pikendas transkribeerimise ja analüüsimise protsessi.

Uurimuse olulisus ja soovitus edasiseks. Arvestades kaasamise olulisust Eesti haridussüsteemis, siis on väga oluline teada, kuidas ülekoollisi programme HEV õpilastele rakendatakse. Kuna ka kiusamine ja selle ennetamine on praegu fookuses (vt Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2019; Robo, 2014; Kärnä, et al., 2013), siis erivajadustega õpilaste teadmised ja kogemused seoses kiusamisega on olulised. Lääne (2015) on põgusalt uurinud erivajadustega õpilaste arusaamu kiusamisest. Samas kiusamisvastaste meetmete kohta on veel pigem vähe teada. Käesolev uurimus avab sellest vaid ühe osa - KiVa tundide tegemise kogemuste kaardistamisena õpetajate hinnangutele toetudes.

Edaspidi tuleks uurida ka teiste kiusamisvastaste meetmete rakendamist erivajadustega õpilaste hulgas. KiVa programm on Eesti koolides laialdaselt kasutusel ja seega võiks järgnevalt uurida laiemalt KiVa kohandamist HEV õpilastele erinevates klassitüüpides ning kaasavates klassides. Lähtuvalt õpetajate soovist saada juhiseid KiVa ainekava kohandamiseks HEV õpilastele, võiks analüüsida KiVa õpetajamaterjale eripedagoogika vaatenurgast ning luua õpetajatele juhendmaterjal või täiendada olemasolevat. Lisaks oleks tarvis välja selgitada, kuidas toimub KiVa tundide tegemine kaasavates klassides ning millised on seal õppe muudatused tõhustatud või erituge vajavatele õpilastele.

Kokkuvõte. Erinevate õpetajate kogemuste kaardistamisel ilmnes, et kuigi KiVa materjalid on väga mitmekesised ja koosnevad paljudest näitlikest materjalidest (pildid, videod, KiVa arvutimäng), siis vajasid need õpetajate poolt HEV õpilastele mõningast kohandamist. Kõige problemaatilisemaks osutus rühmatööde tegemine. Selle asemel tegid õpetajad arutelusid või muutsid ülesannet (tegid rühmatööde vastuseid ette, kasutasid ära abiõpetajat rühmade moodustamiseks jms). Õpetajad ühendasid KiVa tunde teiste tundidega, et suurt mahtu jaotada ning mõned õpetajad pikendasid ühe teema läbimise aega ühelt tunnilt kuni kolmele tunnile. Üldiselt peetakse KiVa vajalikuks koos sotsiaalsete oskuste õpetamisega erivajadustega õpilastele, et selgitada õpilastele kiusamisega seonduvat.

KASUTATUD ALLIKAD

- de Monchy, M., Pijl, S. J., & Zandberg, T. (2004). Discrepancies in judging social inclusion and bullying of pupils with behaviour problems. *European Journal of Special Needs Education, 19*(3).
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing 62:1*, lk 107-115.
- Fink, E., Deighton, J., Humphrey, N., & Wolpert, M. (2015). Assessing the bullying and victimisation experiences of children with special educational needs in mainstream schools: Development and validation of the Bullying Behaviour and Experience Scale. *Research in developmental disabilities, 36*(1), lk 611-619.
- Guerra, N. G., Williams, K. R., & Sadek, S. (2011). Understanding bullying and victimization during childhood and adolescence: A mixed methods study. *Child development, 82*(1), lk 295-310.
- Haridus-ja Teadusministeerium: Hariduslike erivajadustega õpilaste toetamine: õppekorraldus ja tugiteenused. (7. märts 2019. a.). Külastatud aadressil:
<https://www.hm.ee/et/hariduslike-erivajadustega-opilaste-toetamine-oppekorraldus-ja-tugiteenused>
- Haridus- ja Teadusministeerium. (19. aprill 2017). PISA 2015: õpilaste rahulolu – infomaterjal. Haridus- ja Teadusministeerium. Külastatud aadressil:
<https://www.hm.ee/et/uudised/pisa-2015-heaolu-raport-eesti-kool-tagab-opilastele-suureparased-teadmised-ning-hirmuvaba>. Põhineb väljavõtetel OECD PISA 2015 uuringust: OECD (2017), PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being, OECD Publishing, Paris
- Heinrichs, R. R. (2003). A whole-school approach to bullying: Special considerations for children with exceptionalities. *Intervention in School and Clinic, 38*(4), lk 195-204.
- Häidkind, P., & Oras, K. (2016). Kaasava hariduse mõiste ning õpetaja ees seisvad ülesanded lasteaias ja esimeses kooliastmes. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri, 4*(2), 60-88.
- Hymel, S., McClure, R., Miller, M., Shumka, E., & Trach, J. (2015). Addressing school bullying: Insights from theories of group processes. *Journal of Applied Developmental Psychology, 37*, lk 16-24.

- Inchley, J., Currie, D., Young, T., Samdal, O., Torsheim, T., Augustson, L., . . . Barnekow, V. (2014). Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2013/2014. (D. C.-D. Jo Inchley, Toim.) *Health Policy for Children and Adolescents*(7), lk 1-292.
- Kaukiainen, A., & Salmivalli, C. (2009). *KiVa: miniõpik lapsevanematele*. Turu: Soome Haridus- ja Kultuuriministeerium.
- Kriips, H., Siivelt, P., & Rajasalu, P. (2012). *Suhtlemine probleemsete õpilastega*. Tartu: AS Atlex.
- Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2009, 1). Bullying among Estonian pupils: An overview. *Estonian studies in education*, pp. 103-123.
- Kõiv, K. (2012). Social Skills Training as a mean of improving intervention for bullies and victims. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*(45), 239-246.
- Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Alanen, E., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2013). Effectiveness of the KiVa antibullying program: grades 1–3 and 7–9. *Journal of Educational Psychology*, 105(2).
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Lääne, K. (2015). Kiusamise ja vägivalda kogemus hariduslike erivajadustega ja tavaklassi õpilaste hinnangul. Publitseerimata magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Mitchell, D. (2017). *Diversities in Education*. New York: Taylor and Francis Group: Routledge.
- OECD. (2017). *PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being*. Paris: OECD Publishing.
- Olweus, D. A. (2013). School bullying: Development and some important challenges. *Annual review of clinical psychology* 751-780(9), lk 751-780.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. (2019). Riigi Teataja I, 2019 13.03.2019, 119. Külastatud aadressil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/123032015072?leiaKehtiv>
- Robo, M. (2014). Social inclusion and inclusive education. *Academicus - International Scientific Journal*, 10, lk 191-201.
- Rodkin, P. C., Espelage, D. L., & Hanish, L. D. (2015). A relational framework for understanding bullying: Developmental antecedents and outcomes. *American Psychologist*, 70(4), lk 311-321.

- Rose, C. A., Swearer, S. M., & Espelage, D. L. (2012). Bullying and Students with Disabilities: The Untold Narrative. *Focus on Exceptional Children* 45:2.
- Räis, M. L., & Sõmer, M. (2016). *Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus. Teemaatiline raport: kaasamise tähenduslikkus*. Eesti rakendusuringute keskus Centar.
- Räis, M. L., Kallaste, E., & Sandre. (2016). *Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus*. Eesti rakendusuringute keskus Centar.
- SA Kiusamisvaba Kool. (2019). Külalastatud aadressil: <http://kiusamisvaba.ee/kiva-koolid/>
- Salmivalli, C., & Poskiparta, E. (2012). KiVa antibullying program: Overview of evaluation studies based on a randomized controlled trial and national rollout in Finland. *International Journal of Conflict and Violence*(6:2), lk 294 – 302. Allikas: <https://doaj.org/article/122d9a7490b74994addc704b08396ea5>
- Solberg, M. E., & Olweus, D. (2003). Prevalence Estimation of School Bullying With the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behaviour*, 29, 239-268.
- Sourander, A., Kumpulainen, K., & Tamminen, T. (1. 66(9) 2009. a.). Childhood Bullying Behavior and Later Psychiatric Hospital and Psychopharmacologic Treatment. Findings From the Finnish 1981 Birth Cohort Study. *Archives of general psychiatry*, lk 1005-1012.
- Treial, K. (2016). KiVa kiusamisvastase programmi prooviuuring Eestis: kaheaastase klaster-randomiseeritud kontrollkatse tulemused. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri* (4:2). Allikas: doi: <http://dx.doi.org/10.12697/eha.2016.4.2.08>
- Williford, A., Boulton, A., Noland, B., Little, T. D., Kärnä, A., & Salmivalli, C. (2012). Effects of the KiVa anti-bullying program on adolescents' depression, anxiety, and perception of peers. *Journal of abnormal child psychology*(40), lk 289-300.
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. (E. Kärner, Toim.) Tartu: Tartu Ülikool. Allikas: dspace.ut.ee.
- Yoon, J., & Bauman, S. (2014). Teachers: A Critical But Overlooked Component of Bullying Prevention and Intervention. *Theory Into Practice*, 53(4), lk 308-314.

TÄNUSÕNAD

Täna oma perekonda, sõpru ja kursusekaaslasi, kes andsid oma panuse selle magistritöö valmimisele toetavate sõnade ning motiveerimisega. Eriline tänu läheb kõigile intervjuus osalejatele. Samuti täna juhendajat Kristiina Treialit kannatlikkuse, valimi otsimisel abistamise ning asjalike kommentaaride eest.

AUTORSUSE KINNITUS

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva magistritöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Anna Vainomäe

/allkirjastatud digitaalselt/

15.05.2019

Lisa 1

Sissejuhatav tutvustus

Tere, minu nimi on Anna. Tänan, et olete nõustunud intervjuus osalema.

Kuna varasemalt ei ole süstemaatiliselt kogutud kogemusi KiVa programmi kasutamise kohta HEV õpilastega, siis uurin oma magistritöö raames KiVa tundide tegemise kogemusi väikeklassides. Iga mõte ja kogemus, mida saate minuga jagada, on väga väärtuslik.

Olen tänulik, et olite valmis minuga vestlema. Meie intervjuu on vabatahtlik ja Teil on võimalik sellest igal hetkel loobuda. Kõik, mida intervjuu käigus räägite, on konfidentsiaalne. Kuskil ühegi osaleva kooli ega õpetaja nime ei avaldata. Hilisemate kokkuvõtete tegemise tarbeks salvestan meie intervjuu. Kas olete sellega nõus?

INTERVJUU KAVA

I Sissejuhatus

- Kui kaua olete õpetanud väikeklassides*?
- Kas olete läbinud eripedagoogika õppekava või teinud täiendkoolituse?
- Kui kaua on Teie koolis olnud KiVa programm?
- Kas olete viinud läbi KiVa kiusamisvastases programmis sisalduvaid KiVa-tunde läbi väikeklassis?
  - a. Kui kaua olete KiVa tunde väikeklassis teinud?
  - b. Kumba käsiraamatu abil tunde tegite, kas I või II?
  - c. Mitmendas klassis olete neid tunde läbi viinud?

II Õpetaja hoiakud

Järgnevalt esitan Teile paar üldisemat küsimust.

- Mis on kiusamine Teile jaoks?
- Millised on väikeklassides kiusamise ennetamise meetodid?
- Milliseid kiusamise ennetamise ja peatamise viise peate tõhusaks väikeklassis?
- Kuidas on Teie hinnangul KiVa programm mõjutanud koolis Teie suhtumist kiusamisse ja selle märkamisse?
- Kuidas on Teie hinnangul KiVa programm mõjutanud koolis õpilaste suhtumist kiusamisse ja selle märkamisse?

III KiVa tundide läbiviimise kogemused väikeklassides

Milliseid positiivseid kogemusi olete saanud KiVa tundide tegemisel väikeklassis?

- Mis teemad on õpilastelt enim tähelepanu saanud *(olenevalt I ja II moodulist võivad siit välja tulla positiivsed rakendatavad meetodid HEV õpilastele KiVa tundide tegemisel ja ehk ka rohkem näiteid)*.

Milliseid raskuseid olete kogenud KiVa programmi rakendamisel väikeklassides?

- Kuidas rühmatööna mõeldud ülesanded on õnnestunud?
- Milliseid tunde on olnud kõige keerukam läbi viia? Mis põhjustel Teie arvates?
- Kua on ühe teema läbimiseks väikeklassis aega läinud?

Milliseid kohandamisi olete Te teinud KiVa tundide metoodikas, et seda kasutada väikeklassides? Palun tooge mõni näide.

Lõpetav küsimus

· On Teil veel teemasid, mida soovite arutada seoses kiusamise ennetamise ja vähendamisega väikeklassides?

* *Olenevalt õpetajast kasutasin väikeklassi asemel ka sõnu oma klassis, kaasavas klassis, õpiraskustega õpilaste klassis.*

Lisa 2

Väljavõtte erinevatest koodidest uurimisküsimuste kaupa ja esinemine erinevates intervjuudes.

Jrk nr	Koodid (positiivne)	Kokku	Koodid (negatiivne)	Kokku	Koodid (kohandused)	Kokku
1	Mõju õpetajale, täpsustunud teadmine kiusamisest	Kõik	rühmatööde keerukus	v.a üks	Kohandused ajas	5
2	Õpilasele, arutleb tunnis kaasa	Kõik	Kiusamine ja muud ebaviisakad tegevused	2	Lisanäidete toomine	4
3	Õpilasele, teeb kaasa, liikumisega harjutused, paaristöö	v.a üks	Näited probleemidest, mida ei esine	2	Lisamaterjali kasutamine	2
4	Õpilasele, empaatiatunne on juhtumeid vaadates	4	Kiusamise tajumine	4	Kiusamise selgitamine	2
5	Õpilasele, on ausad, siirad	4	Lisamaterjali kasutamine paremaks omandamiseks	3	KiVa materjali ühendamise teiste tundidega	Üksik
6	Õpilaste ja õpetaja koostöö - õpilased räägivad õpetajaga	5	Erinevate teemade lihtsustamine	4	Ootamatud lähenemised ja selgitused kiusamisjuhtumitele	4
7	Õpilasele, suudab eemale hoida kiusamisolukorrast	Üksik	Näite, rollimängud, arv	4	Vahetunnis KiVa meenutamine	3
8	Õpetajale, selgituste jagamine õpilastele	3	Eneseväljendusraskused	3	Teistes tundides KiVa teemadest rääkimine	2
9	Juhtumitega tegelemiseks loodud tugigrupp	Üksik	Materjali mahukus	3	Lisapersonal klassis	2
10	Õpetajale, sekkumine, juhtumite kaardistamisega	2	Sõnastus	3	Kohandused ruumis	Üksik
11	Mõju õpilasele, teadlikkus	v.a üks	Arvutimängu sisse saamine	Üksik	Kohandus üks-ülele	2
12	Õpilasele, saab paremini suheldud eakaaslastega	3	Rollimängude tegemine õppimiseks	3	Kohandused materjalis	5
13	Positiivne näitlik materjal - pildid, juhtumid	4	Tunnete kirjeldus	2	Välja jäetud ülesanded	3
14	Õpetajale, videote	2	Eestipärasus	Üksik	Harjutuse	2

	selgitamine			muutmine paaristööks
15	Õpetajale, koosolekud õpetajatele	2	Kiusamise teema hindamine õpilaste poolt	2 Harjutuse, ülesande muutmise aruteluks 4
16	õpilasel õiglustunne	2	üleklassi töös arusaamine, et ka nemad kaasatud	Üksik Rühmatöö muutmise 5
17	Õpetaja, tunnimaterjali läbimõtlemine	v.a üks	Nõrk koostöö rühmas	2 Kirjutamise asemel suuline arutelu 4
18	Õpetaja lihtsustab vajadusel materjali	3	Huvipuudus	2 Õpetaja oma visioon kiusamise ennetamisest 3
19	Näitmaterjali kasutamine	3	Abiõpetaja/tugiisiku puudus	Üksik Töölehtede tegemine 2
20	Koostöö vanematega	2	Praktilised teooria rakendamise raskused	2
21	Õpetaja usub eesmärki	2	Tunni ülesehitus	Üksik
22	Mõju õpilasele, kiusamise liikide teadmine	2	Kiusamise teema tutvustamine alguses	3
23	materjal - sotsiaalsetel oskustel rõhk	Üksik	Teemavälised vestlused	Üksik
24	Mõju õpilasele, märkamise	v.a üks	Kirjutamine	5
25	Õpetajale, märkamise	5	Segasõnumi harjutused	Üksik
26	Õpetajale, soovituste tegemine juhtumi korral	3	Näitemängud, häbenemine	Üksik
27	Õpilasele, kiusamise sekkumine pealtvaatajana	3	Kiusamist tuleb ette	4
28	Õpilasele, teema olulisus, meeldivad videod, juhtumite lahendused	5	Teadvustamata kiusamine	4
29			Keerulised näited	2

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anna Vainomäe

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Õpetajate kogemused KiVa kiusamisvastase programmi ainekava rakendamisest erivajadustega õpilaste klassides“, mille juhendaja on Kristiina Treial,

1.1 reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

1.2 Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anna Vainomäe

15.05.2019